

RAZVOJ SLOVENSКИH POLITIČNIH STRANK (1918 DO ZAČ. 1929) V STARI JUGOSLAVIJI

Namen sestavka je podati kratek razvoj vseh slovenskih političnih strank za to razdobje. Dotaknem se tudi volitev za narodno skupščino v Beogradu, ali v toliko, kolikor so slovenske stranke na njih pokazale svojo moč ali nemoč in kolikor so te volitve in priprave na nje neposredno vplivale na razvoj samih strank. Sestavek je le suhoparen obris sicer zelo živahnega političnega življenja na Slovenskem v tem razdobju. Za globljo analizo razvoja, nastanka, cepitev in prenehanja strank, zlasti pa za odgovor na temeljno vprašanje, zakaj in čemu vse to, je za enkrat na razpolago še vse premalo virov, zlasti tistih, ki bi mogli pokazati »ekonomsko bazo« temu zanimivemu slovenskemu političnemu življenju. Vprašanje možnosti znanstvene eksploatacije dragocenih zgodovinskih dokumentov za najnovejšo slovensko zgodovino, ki so še vedno samo magacinirani in ne morejo najti svojega edino pravega mesta v arhivu, postaja — po mojem trdnem prepričanju — že pravi kulturni škandal.

V sestavku se v glavnem držim tedanjega tiska, zlasti dnevnega časopisa, ki je za pričujoči zunanji oris dokaj dober in dragocen vir. Sem tudi prepričan, da ima sestavek, tak kakršen je, nek svoj koristen pomen, čeprav se z istim vprašanjem v glavnem bavita že dve razpravi, razprava dr. M. Pivčeve, Programi političnih strank in statistika volitev (Slovenci v desetletju 1918—1929, Ljubljana 1928, str. 357—372) in razprava Silva Kranjca, Slovenci v Jugoslaviji (Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 66—108). Tehtnejša je brez dvoma prva, ki pa svoje pomanjkljivosti pri obravnavanju delavskih strank in frakcij sama priznava in ugotavlja: »Nastale so pa še druge socialistične skupine, tako, da je precej težko spoznati se v njih; obravnavali bomo poglobitve« (str. 386). Upam, da bo s pričujočo razpravo ta »težavnost« v neki meri odstranjena.

I. PRVA POVOJNA LETA (1918—1920)

1. TRIJE TRADICIONALNI POLITIČNI TABORI

Po razpadu Avstro-Ogrske, po dvomesečnem obstoju imaginarne države SHS z narodnim večem na čelu, ob združitvi te »države« s kraljevino Srbijo in Črno goro 1. decembra 1918 in nekako do srede 1919 obstajajo na Slovenskem še vedno trije tradicionalni politični tabori, marksistični, klerikalni in liberalni. Vsak od teh ima svojo politično stranko, marksisti Jugoslovansko socialno demokratsko stranko (JSDS), klerikalci Slovensko ljudsko stranko (SLS) in liberalci Jugoslovansko demokratsko stranko (JDS). Od teh je zaenkrat enotna samo še JDS in v njej — vsaj na zunaj — ni čutiti še nobenih razpok med mladimi in starimi. V JSDS pa so nesoglasja vedno večja, med tem ko je SLS razcepljena v večinsko-mladinsko Vseslovensko ljudsko stranko in v manjšinsko-starinsko Slovensko kmečko stranko (Šušteršič).

a) JSDS. Ideje februarske revolucije 1917 v Rusiji in vedno večja gotovost o porazu centralnih sil ter splošna, revolucionarna nezadovoljnost,

ki se je začela polasčati ljudskih množic, so svojevrstno odmevale tudi v JSDS. Če se vodstvo stranke ni moglo otresti ne Rennerjevega, ne Tumo-vega vpliva v potrebnosti avstroogrskega gospodarskega prostora in je stala strogo na stališču internacionalizma, pa je opozicija v stranki, »socialistična omladina«, mislila močno drugače. M. Rule zapiše v Napreju že 12. avgusta 1917, da so narodi resničnost in dejstvo, da mora sloneti delavska organizacija na narodnosti in pravi delavski internacionalizem na tej narodnosti. Internacionalizem, ki sta ga učila Marx in Engels — pravi Rule dalje — ni pravi in je židovski (ker žid nima domovine, je nima tudi delavec!). Prav vojna je dokazala, da delavec ni brezdomovinski, saj se bori junaško za svojo domovino. Ko začne omladina konec februarja 1918, izdajati svoje glasilo Demokracijo, pride do zelo ostrih diskusij s strankinim vodstvom.

Dober poznavalec slovenske socialne demokracije Dušan Kermavner zelo dobro poudarja, da preide oficijelno vodstvo JSDS ob spoznanju, da je propad Avstro-Ogrske neizbežen, na pozicije omladine,¹ kajti konferenca zaupnikov JSDS že 28. julija 1918 poudari trdno voljo po združitvi »našega troimenega naroda v lastno demokratično državo.«² Vprašanje, ali more stranka »razredno zavednega proletariata« sodelovati z buržoazijo v slovenskem Narodnem svetu in Narodnem veču v Zagrebu, naj bi rešila diskusija v Napreju. Ta se res začne, a mnenja so deljena. Končno se za sodelovanje odloči socialistična konferenca v Zagrebu 6. oktobra 1918.

Tako je JSDS v prevratnih dneh 1918 zopet enotna in Kermavner dobro pravi takole: »Mednarodni socializem se je bil raztrgal v svoje narodnostne sestavine in vsaka od teh je zaupala le v moč svojega naroda, zato prispevala k narodni solidarnosti in spravila pod klop svoje nezaupanje do nasprotnega razreda, ki je njen narod vodil. Računala je na demokratično uvidevnost meščanstva, da bo spričo razgibanosti množic brez odpora ugodilo njihovim minimalnim političnim in socialnim zahtevam ter jih tako zadržalo pred daljnosežnimi težnjami.«³

Vodstvo JSDS je bilo torej nesposobno voditi revolucijo, še več, ono tega na noben način tudi ni hotelo. Besede socialdemokratskega prvaka Kopača na Kongresnem trgu, kjer Ljubljana 29. oktobra 1918 slovesno proslavlja narodnostno svobodo — »Nastopajmo mirno in dostojno, ne povzročajmo nikarih rabuk«⁴ — torej nikakor niso bile slučajne. Pa tudi Naprej sam večkrat poudarja, da je le »duševna revolucija« pot, ki vodi k socializmu in da se z nasilno revolucijo ne strinja.⁵

Na vseslovenski socialdemokratski konferenci 19. januarja 1919 v Ljubljani je poudarjeno — tudi pod vplivom italijanske okupacije slovenske zemlje in zaradi nejasnosti glede Slovenske Koroške — naj se država SHS čimprej konsolidira kot »predpogoj uspešnega boja za socializem in demokratizem.«⁶

¹ Dušan Kermavner, Albin Prepeluh — Abditus, II. del knjige Albin Prepeluh. Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, str. 474, 477.

² Naprej 29. julija 1918.

³ O. c., str. 478.

⁴ Slovenec 30. oktobra 1918.

⁵ Naprej 18. januarja 1919.

⁶ Naprej 21. januarja 1919.

Pri čimprejšnji konsolidaciji nove države je nudila JSDS jugoslovanski buržoaziji dragoceno pomoč. Toda med ljudskimi množicami je revolucionarna upornost še obstajala in jo taktika JSDS ni mogla naenkrat zlomiti. To zlasti lepo dokazuje dvodnevni štrajk 21. in 22. julija 1919, ki dobi svoj poseben poudarek tudi spričo upora 47. polka v Mariboru. Če so dober mesec pred temi dogodki socialdemokrati izstopili iz vladne koalicije z buržoazijo in trdili, da so stiki s svetovnim proletariatom za njih in slovenski narod važnejši kot stiki z buržoazijo, hite po teh dogodkih zopet v vlado, izgovarjajoč se, da hočejo s tem »preprečiti, da ne postane Jugoslavija najbolj nazadnjaška država v Evropi«. ⁷

Sodelovanje JSDS z buržoazijo nazadnje le prebudi opozicijo v stranki sami, ki začne vedno ostrejšo napadati »ministerializem« strankinega vodstva. Medsebojna očitanja in izgovori dovedejo do razkola v stranki, v kateri se vedno jasneje izoblikujeta levo in desno krilo. Razkol je že tako velik, da ga ne moreta odpraviti ne zaupniška konferenca JSDS 7. in 8. septembra in ne XI. strankin kongres od 1. do 2. novembra 1919 v Ljubljani. Na kongresu postavi leвица tri zahteve: združitev JSDS z aprila meseca ustanovljeno Socialistično delavsko stranko (komunistov), sindikalno združitev vseh marksističnih strokovnih organizacij v Centralnem radniškem savezu in prepoved voditeljem vsakega paktiranja z buržoaznimi strankami, ker »le tako bo stranka ohranila čiste roke, razredno bojevitost...«. ⁸ Kljub temu, da je imela na kongresu večino leвица, je prišlo do kompromisne rešitve. Kongres načelno obsodi ministerializem, toda z dostavkom: »Z ozirom na zgodovinski moment je bilo sicer naši Jugoslovanski socialno-demokratski stranki treba česče prilagoditi svoj politični nastop izrednim prilikam, zlasti zato, da se prepreči hujša reakcija. Izvrševalnemu odboru se nalaga, da uravnava v smislu teh navodil daljše odločitve.« ⁹

V JSDS se začena velika kriza, ki je ne omili padec vladne koalicije JDS in JSDS. Na hude levičarske očitke odgovarja vodstvo, da se ob prevratu ni dalo napraviti ničesar, ker delavski razred ni imel svoje vojske. Vodstvo pripominja: »Tudi ako bi proletariat v Sloveniji z drzno akcijo zavladal, bi bil moral v kratkem podleči militarizmu, ki je vladal še nezlomljen v deželah, ki so za gospodarski obstoj Slovenije nujno potrebne.« ¹⁰

Na seji širšega izvršilnega odbora vodstvo JSDS sicer pozdravlja sovjetsko Rusijo, »predbojevnico in veliko učiteljico delavskega razreda«, poudarja pa tudi, da je bila sedanja taktika vodstva JSDS pravilna, glede vstopa v vlado pa pravi, da je to primerno le takrat, kadar dobi proletariat odločilno moč v državi ali pa takrat, kadar je konstruktivno — organizatorično delo začasno za delavstvo odločilnega pomena. Levici pa zagrozi, da bo zaradi nediscipline v bodoče izključena iz stranke. ¹¹

Iz dveh glasil Baklje ¹² in Vstajenja ¹³ se da dobro razbrati, kaj je mislila

⁷ Naprej 17. avgusta 1919.

⁸ Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, Tom. V, Beograd 1951, str. 397.

⁹ Ibid. str. 401.

¹⁰ Naprej 20. februarja 1920.

¹¹ Naprej 22. februarja 1920.

¹² L. I., šte. 1, julija 1919.

¹³ L. I., šte. 1, oktobra 1919.

leva opozicija, s katero je vodstvo JSDS vedno bolj pripravljeno obračunati, in to čimprej. Že 5. marca 1920 zapiše Naprej, da je bil ing. Guštinčič prvi, ki je začel vnašati nered v stranko in ki si je pridobil še nekaj zaveznikov, ki so začeli snovati novo komunistično stranko. Je pa Naprej prepričan, da »se to lopovsko delo ne bo posrečilo«.

Začenja se razdobje ostrih obračunavanj med levico in desnico. Druga drugi očitata, da razbija enotnost delavskega razreda. Končno organizira levica 14. marca 1920 zaupniško konferenco v Ljubljani, na kateri je ustanovljena Delavsko-socialistična stranka (komunistov) za Slovenijo, ki dobi nalogo očistiti socialistično gibanje ministerialistov, napraviti konec kričaštvu in demagogiji in zediniti vse socialistično delavstvo v Jugoslaviji.¹⁴

1. aprila 1920 pride v Slovenijo do dveh kongresov; do izrednega kongresa JSDS v Mariboru in do prvega kongresa »ujedinjenega proletariata« v Ljubljani. Mariborski kongres poudarja, da zedinjenje jugoslovanskega proletariata doslej ni bilo mogoče iz načelnih razlogov; da pa se ohrani enoten vsaj slovenski proletarijat, se kongres enoglasno izreka za zedinjenje in izvoli poseben odbor, ki naj bi to zedinjenje izvedel.¹⁵ Ljubljanski kongres pa, katerega se udeleži 54 delegatov, ki zastopajo 12.000 članov, obsodi ministerializem, se priključi Socialistični delavski stranki (komunistov) Jugoslavije in izvoli enak zedinjevalni odbor, kot ga je izvolil mariborski kongres.¹⁶

Kljub obema odboroma do zedinjenja ni prišlo, 16. aprila pa se začne veliki železničarski štrajk in z njim povezani tridnevni generalni štrajk, ki se tragično konča 24. aprila s streli na Zaloški cesti. Analiza tega velikega poraza in konca aktivne revolucionarne razgibanosti jugoslovanskih ljudskih množic bi presegla okvir te razprave. Za Slovenijo je treba reči tole: V štrajk je delavski razred stopil politično razcepljen v dve stranki, bil pa je sindikalno še vedno enotno povezan v Strokovni komisiji. Zdi se, da je imelo politično vodstvo štrajka levica, organizacijsko pa desnica.

Na seji izvršnega odbora Delavske socialistične stranke (komunistov) v Beogradu je bilo 23. in 24. maja 1920 sklenjeno, da se sekretariat ljubljanske komunistične organizacije prizna v celoti, Rdeči prapor pa kot njegovo glasilo. Z izvršnim odborom JSDS v Ljubljani se prekinejo vsi stiki in razgovori.¹⁷

V taki situaciji v Sloveniji je prišlo do znanega Vukovarskega kongresa (20. do 25. junija 1920), ki prinese razcep v slovenski delegaciji na tem kongresu. Iz teh delegatov se Naprej 17. julija ponorčuje, da so šlo v Vukovar kot telički v klavnico. Od teh delegatov jih nekaj še ostane v komunistični stranki, del pa se skesano povrne v JSDS in postanejo še nestrpnější preganjalci »čistih komisarjev« v Ljubljani.¹⁸

Ljubljanski komunisti imajo 12. julija 1920 velik shod v Ljubljani, 8. avgusta »proletarski dan«, ki zelo odločno nastopi proti intervencionistom v Rusiji in zahteva priznanje ruske Sovjetske republike. Nastopijo proti

¹⁴ Ujedinjenje 20. marca 1920.

¹⁵ Naprej 14. aprila 1920.

¹⁶ Rdeči prapor 15. maja 1920.

¹⁷ Naprej 1. junija 1920.

¹⁸ Naprej 30. julija 1920.

plebiscitu na Koroškem in Rdeči prapor 18. avgusta svetuje, naj na dan plebiscita ostane vsak zaveden proletarček — komunist doma. Na začetku jeseni more Pokrajinski svet komunistične stranke Jugoslavije za Slovenijo ugotoviti, da »komunistično gibanje v Sloveniji zmagovito napreduje in se širi ne samo med proletariatom v mestih, ampak prešinja že široke ljudske množice delovnega ljudstva na deželi«.¹⁹

Socialdemokrati imajo od 31. oktobra do 1. novembra 1920 svoj XII. kongres v Celju, ki ugotavlja, da je zedinjenje proletariata možno, kar dokazuje povratek skesanih komunistov v JSDS.²⁰ V Napreju je 14. novembra zapisano: »Če bi bili v Moskvi sami bogovi, ne bi mogli od tam in na podstavi njihovih pogojev voditi vse revolucionarno gibanje v Evropi, ki ni Rusija. Tajne organizacije na primer bi pri nas le škodovali. Nihče ne ve, kdo pravzaprav vodi komunistični pokret pri nas, če strankino vodstvo v Beogradu, ali pa posamezne nevidne osebe, ki so lahko dobri revolucionarji, nikakor pa ne vestni in izšolani voditelji delavske stranke.«

b) Slovenska ljudska stranka (SLS). Zelo dobro zapiše Domoljub 16. marca 1938, da je bila SLS sprva brez jasnega političnega programa, a so jo razmere vedno bolj silile v proticentralistično smer, kateri pa ni znala dati pravega poudarka. V primeri s socialdemokratsko in liberalno stranko se je SLS znašla ob nastajanju Jugoslavije v najslabšem položaju. Novembra 1917 se je sicer iznebila svojega dolgoletnega šefa Šušteršiča in se decembra 1917 pomladila z mladino Korošcem, toda iz doslej enotne stranke sta nastali dve frakciji. Šušteršič ob razpadu Avstro-Ogrske sicer zbeži, toda decembrski razkol je razklal tudi do tedaj enotni klerikalni kapital, ki je tako cepitev duhov samo še podkrepil. Za mladini je sicer stal ljubljanski škof Jeglič, a za starini velika vrsta uglednih slovenskih duhovnikov in gospodarstvenikov. Tako je mladinska SLS ob nastajanju Jugoslavije nujno morala začeti plavati s tokom in revolucionarnimi zahtevami ljudskih množic. Tako postane ta stranka tako rekoč čez noč s svojimi taktičnimi republikanskimi, socialističnimi in »liberalno« kulturnimi zahtevami (Izidor Cankar!) celo »napredna« stranka na Slovenskem. Poglejmo, kaj na primer piše tedanja liberalna Domovina 15. avgusta 1919 v svojem članku »Kaj smo pravzaprav.« Pravi, da smo »del premagane drhali, ki so jo razgnali po vseh vetrovih z vseh bojišč. In v tej sili, kdo nas je otel pogina? Srbski gospodar je nad nami razgrnil svoj plašč in bili smo v varnem zavetju . . . In s čim mu hočemo povrniti njegove dobrote? Da krepko zabavljamo čez Srbijo, da se navdušujemo za republiko, da si skušamo pridobiti nadoblast čez vso Jugoslavijo? Mi pritepenci . . .«

Spričo takega pisanja SLS pač ni bilo težko biti »naprednejši« od liberalcev. SLS se zelo odločno izreka za republiko. Poudarja, da so z monarhijo nujno združeni militarizem in velika davčna bremena,²¹ da je monarhija nepotrebna šara, da je le v republici zadostno jamstvo, da bi »pri

¹⁹ Rdeči prapor 5. septembra 1920.

²⁰ Naprej 2., 3., 5., 6. septembra 1920.

²¹ Domoljub 21. novembra 1918.

²² Domoljub 28. novembra 1918.

postavodaji in ustavi ljudstvo imelo odločilno besedo,²² da je treba biti načelno za republiko, kajti je zanjo zrelo.²³

Najvišji organ SLS — zbor zaupnikov — zaseda prvič po prevratu 16. januarja 1919. Temeljna misel zborovanja je delo za red in mir v državi. (»Ljudje zabavljajo čez vlado, duhovnike, čez Jugoslavijo, dogajajo se drzne tatvine, umori in ropi.«²⁴) Na zboru je izvedena reorganizacija stranke, ki se proglašja za stranko združenih stanov, za stranko kmetov, delavcev in obrtnikov. Zbor tudi soglašja, da ostane stranka še naprej v koaliciji z liberalci in socialdemokrati in to na platformi dela za osvoboditev okupirane slovenske zemlje od Italijanov in Slovenske Koroške, Štajerske in Prekmurja, dela za vzdrževanje miru v državi, utrditve države na zunaj in na znotraj itd. »S tem pa« — poudarja Domoljub 23. januarja 1919 — »nikakor ni rečeno, da smo sedaj vsi eno, da ni več strank,« kajti SLS postavlja svoj program na versko, liberalci in JSDS pa na brezversko podlago.

Posebno zanimanje pokaže SLS za organizacijo kmetov in 5. maja 1919 je v Ljubljani ustanovljena Jugoslovanska kmetška zveza, ki naj bi zagotovila slovensko gospodarsko samostojnost.²⁵ Še določeneje opredeli svojo nalogo občni zbor te zveze 9. novembra 1922, ki pravi, da bo zbiral kmečko ljudstvo v mogočno organizacijo, s katero bo mogla uspešno braniti svoje gospodarske, politične in kulturne dobrine.²⁶ SLS vključi tudi klerikalno sindikalno delavsko organizacijo Jugoslovansko strokovno zvezo, ki se na svojem zboru zaupnikov 2. februarja 1919 izjavi, da ostaja del SLS, zahteva pa, da je v njenem vodstvu zastopana po proporcju.

Iz vsega nadaljnjega razvoja SLS je jasno razvidna njena nenehna skrb, pridobiti si nadoblast nad slovenskim narodom, kajti koalicija z ostalimi strankami razpade že 1919 zaradi medsebojnih očitanj, kdo je kriv ponesrečenih vojaških akcij, ki naj bi rešile slovensko Koroško.²⁷ Na zboru zaupnikov 6. aprila 1920 poudari SLS prvič potrebnost enotnosti države SHS, toda s pripombo, da se pusti zemljepisno, kulturno in gospodarsko enotnim pokrajinam potrebna samouprava z lastnimi ljudskimi zastopi.²⁸

c) **Liberalna stranka.** Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje 1917. in 1918. leta je vplivalo na Narodno napredno stranko (NNS) tako, da se že na začetku 1918 začne pripravljati za preimenovanje v Jugoslovanska demokratsko stranko (JDS), kar se konec junija 1918 tudi izvrši.²⁹ Ob narodni osvoboditvi je JDS samo za hip zelo demokratična (»vsa oblast izhaja iz ljudstva, ki bo odločalo, ali bo Jugoslavija republika ali monarhija«³⁰), nato pa postane zelo monarhistična in se kljub koaliciji z ostalima slovenskima strankama spušča v ostre besedne borbe z republikanci. Zelo zgodaj zavzame svoje stališče do potrebne enotnosti Jugo-

²³ Slovenec 12. novembra 1918.

²⁴ Domoljub 23. januarja 1919.

²⁵ Domoljub 20. marca 1919, 8. maja 1919.

²⁶ Domoljub 15. novembra 1922.

²⁷ Prim. Slovenec 26. julija 1919.

²⁸ Slovenec 7. aprila 1920.

²⁹ Domovina 5. julija 1918.

³⁰ Domovina 5. novembra 1918.

slovanske države,³¹ zelo je aktivna v borbah za Koroško, a vselej z rahlim pa tudi očitnim namigovanjem, da so nesreče na Koroškem krivi klerikalci.

č) Dve novi stranki, Samostojna kmetjska stranka (SKS) in Narodno-socialistična stranka (NSS). SKS je bila ustanovljena 1. junija 1919 z geslom: kmet, pomagaj si sam in svoje stališče v državi uravnajaj si sam.³² Čeprav poudarja Kmetijski list 11. septembra 1919, da so ustanovili SKS sami kmetje »ne glede na liberalce ali klerikalce iz lastnega nagiba in z lastno močjo«, ima dr. Korošec bolj prav, ko označi SKS na zboru zaupnikov SLS 6. aprila 1920 tako, da je SKS le privesek liberalnih krčmarjev, prekupcev in verižnikov.³³ Razumljivo je, da se SKS kot konkurenčna stranka zelo kmalu zaplete v ostre spore z SLS.³⁴ Pričakovati bi bilo, da bo SKS kot kmečka stranka zavzela pravilno stališče do agrarne reforme. V svojem začetnem programu jo sicer omenja, kasneje pa njeno vsebino zelo previdno razlaga. Najprej zahteva, da naj se zemlja odvzame tistim, ki je imajo preveč (graščine) in da tistim, ki je imajo premalo.³⁵ Končno stališče do agrarne reforme pa zavzame v svojem proglašu za volitve v konstituanto, v katerem pravi, da naj agrarna reforma »ustvari pogoje za mogočen napredek kmetijstva«. Zato naj se pri delitvi zemlje upoštevajo tisti, ki se v resnici pečajo s kmetijštvom in ki so zemlje potrebni, vredni in sposobni »v smislu naukov in modernih pridobitev kmetijske tehnike čim najbolj uporabljati zemljo v korist celokupnosti«.³⁶

NSS je bila ustanovljena 7. decembra 1919.³⁷ V bistvu je to češko narodno socialistično gibanje (Klofač), prenešeno najprej v Trst kot protitež italijanskim socialistom in njihovem internacionalizmu. Od tod se gibanje 1907 prenese v Ljubljano, kjer dobi še dokaj močno oporo med železničarji, srednjimi delavskimi sloji in malo inteligenco. 1913 je v Ljubljani narodno-socialni kongres s precejšnjo udeležbo, med vojno pa to sindikalno in politično gibanje popolnoma zamre.³⁸ Bistvo programa te stranke je mogoče zajeti takole: nihče naj ne bo ne gospod in ne hlapec, temveč vsak sodelavec in solastnik. Kapitalistični red se mora spremeniti z evolucijo v socializem, vsa mezdna razmerja pa v solastništvo.³⁹ NSS je bila v ostri borbi s SLS in JDS, ker jima konkurira med malo buržoazijo in delavci, je pa v borbi tudi z JSDS, kateri očita »brezdomovinski internacionalizem«, neprestano poudarjajoč, da je tudi delavec najprej član dolečenega naroda in je zato dolžan najprej delati za svoj narod.

2. VOLITVE ZA KONSTITUANTO 28. NOVBMBRA 1920

Na volitvah nastopi samostojno vseh šest slovenskih strank, tri stare (SLS, JDS in JSDS) in tri nove (komunistična stranka, SKS in NSS). V volilnem okrožju na Štajerskem je bilo treba izvoliti 21 poslancev, na Kranj-

³¹ Slovenski narod 4. marca 1919.

³² Kmetijski list 17. julija 1919.

³³ Slovenec 8. aprila 1920.

³⁴ Prim. Kmetijski list 11. marca 1920.

³⁵ Kmetijski list 13. maja 1920.

³⁶ Kmetijski list 21. oktobra 1920.

³⁷ Jugoslavija 25. januarja 1920.

³⁸ Prim. Narodni socialist 20. junija 1919.

³⁹ Prim. Jugoslavija 25. januarja 1920.

skem 15, v Ljubljani s Spodnjo Šiško pa 4 poslance.⁴⁰ Čeprav padejo priprave za te volitve v zelo neprimeren čas v Sloveniji (nesrečni koroški plebiscit, rapalska pogodba), je volilna kampanija dosti razgibana, in reči moramo, da so bile po volilni udeležbi to najboljše državne volitve v razdobju do uvedbe velikosrbske diktature. Razumljivo je, da je hotela zmagati vsaka stranka.

Od delavskih strank poudarja JSDS za volitve svoje republikansko stališče in gleda na Jugoslavijo kot na prvo etapo na poti do balkanske republikanske zveže vseh Južnih Slovanov. Ker je po prepričanju JSDS en sam jugoslovanski narod, zagovarja enotnost države in obsoja vsak separatizem. Zato je za centralni parlament, ustava pa naj bi pooblastila »samoupravna zastopstva« za zadeve strogo lokalnega značaja. Samouprave naj se ustanove le na podlagi gospodarskih ozirrov. Delavec naj soupravlja in kontrolira podjetja (priprava za socializem), narod je lastnik zemlje, ki jo izroča v posest pravega obdelovalcu, izvede naj se zadržna organizacija vsega poljedelstva in nacionalizacija velike industrije, rudnikov, veleposesti in bank.⁴¹

Komunistična stranka Jugoslavije zahteva sovjetsko delavsko-kmečko republiko. Kot JSDS trdi, da je le en jugoslovanski narod, pokrajine pa naj dobe avtonomijo v lokalnih zadevah. V drugih zahtevah se popolnoma strinja z JSDS.⁴²

Od slovenskih buržoaznih strank zahteva SLS najčistejšo avtonomijo s pokrajinsko vlado, odgovorno pokrajinski skupščini, kolikor ni zakonodaja po ustavi izrecno pridržana centralnemu parlamentu.⁴³ Tudi JDS je za samoupravo, a brez pokrajinskih skupščin in le z »gospodarskimi zastopstvi«, ki bodo v okviru ustavnega pooblastila izdajali samo norme za gospodarsko življenje občin, okrajev in pokrajin.⁴⁴ Za najširšo samoupravo je tudi NSS, ki obenem zahteva še socializacijo najvažnejše industrije, rudnikov in veleposesti, a s pripombo, da mora biti izvedena premišljeno in brez vsakih eksperimentov.⁴⁵ ŠKS bodoča državna ureditev ne zanima in svoj volilni program razvija ob ugotovitvi, da je zemlja božja in kmetova.⁴⁶ V Prekmurju gre na volitve še prekmurskim razmeram prirejena klerikalna Virstvena stranka za Prekmurje.

Volivci so se 28. novembra 1920 odločili zelo zanimivo. Od 215.148 vpisanih volivcev jih je volilo 185.254 (73%). Število poslancev (38) pa so si morale stranke deliti takole:

Komunisti	dobe 16.396 glasov (10,3%) in	5 poslancev;
JSDS	dobi 30.675 glasov (19,3%) in	6 poslancev;
SLS	dobi 57.174 glasov (36,1%) in	14 poslancev;
JDS	dobi 12.328 glasov (7,7%) in	3 poslance;

⁴⁰ Uradni list deželne vlade za Slovenijo II, 112, od 29. septembra 1920; II, 119 od 18. oktobra 1920. Zaradi izgube Koroške in Primorske s Trstom pade prvotno določeno število 40 poslancev na 38.

⁴¹ Naprej 5. oktobra in 3. novembra 1920.

⁴² Rdeči prapor 16. oktobra in 13. novembra 1920.

⁴³ Slovenec 26. oktobra 1920.

⁴⁴ Jutro 22. oktobra 1920.

⁴⁵ Nova pravda 23. oktobra 1920.

⁴⁶ Kmetijski list 21. oktobra 1920.

SKS dobi 33.577 glasov (21,2%) in 8 poslancev;

NSS dobi 6.187 glasov (3,9%) in 2 poslanca;

Virstvena stranka dobi 1.908 glasov in nobenega poslanca.⁴⁷

Volitve za konstituanto so prinesle SLS zelo slabo zmago in samo relativno večino (leta 1911 dobi v vseh slovenskih volilnih okrajih SLS od 24 poslancev 20, liberalci 3, slovensko-hrvaška narodna stranka v Istri 1, a JSDS nobenega).⁴⁸ Od kod tako slaba zmaga? Delno gre brez dvoma na račun tedanjih nemirnih poveljnih razmer, glavni vzrok pa je treba iskati v dejstvu, da se SLS v tem času še ni posrečilo postaviti solidne ekonomske baze na račun slovenskega kmeta in to v obliki klerikalnega združenja. Že maja 1919 je sicer obnovljena Jugošlovanska kmetška zveza, a ta za časa volitev pač še ni funkcionirala, kot bi morala. To SLS tudi zelo odkritosrčno priznava na občnem zboru Jugoslovanske kmečke zveze 10. novembra 1921, ko med drugim pravi: »Vsled raznih okoliščin, ki so vsem znane, ni Jugoslovanska kmečka zveza pri volitvah v konstituanto tako uspela, kakor je bilo po njenem organizatoričnem in agitatoričnem delu pričakovati. Takoj po volitvah . . . so se pomanjkljivosti ugotovile in storili primerni sklepi, da popravimo neuspeh.«⁴⁹

Veliko število delavskih glasov je razumljivo in razumljiva je zmaga SKS, kar samo dokazuje, da je od SLS gospodarsko še neodvisen mali slovenski človek, predvsem kmet, mogel voliti tako kot se mu je zdelo prav in pametno. Če pravilno seštejemo glasove in mandate pri volitvah za konstituanto, moramo reči tole: obe delavski stranki sta dokaj močni (11 poslancev), močan je liberalni tabor (3 in 8 in 2), ki ima samo poslanca manj od SLS, delavski stranki pa še zdavnaj nista v večini, kar točno odgovarja tedanjemu gospodarskemu in političnemu položaju.

II. CEPITEV DELAVSKIH IN BURŽOAZNIH STRANK (1920—1927)

1. DELAVSKE STRANKE

a) **Levičarji.** Jugoslovanska buržoazija se je s presenetljivo lahkoto iznebila tretje najmočnejše stranke v državi, Komunistične stranke Jugoslavije, ki je imela v konstituenti kar 58 poslancev. Za časa zasedanja konstituante ji prepove sleherno delovanje z znano Obznanom, dokončno pa udari po njej z zakonom o zaščiti države na začetku avgusta 1921.

Tudi v Sloveniji odidejo komunisti v ilegalo, je pa njihovo delo dobro čutiti zlasti v borbi s socialdemokrati pri strokovnem organiziranju delavstva,⁵⁰ kar tudi poudarja prva številka Delavskih novic, ki začno izhajati

⁴⁷ Uradni list deželne vlade za Slovenijo II, 141 od 4. decembra in II, 146 od 17. decembra 1920.

⁴⁸ Fritz Freund, Das österreichische Abgeordnetenhaus, Wien 1911, str. 16—17, 224. Prim. Dr. Melita Pivec, Programi političnih strank in statistika volitev, Slovenci v desetletju 1918—1928, Ljubljana 1928, str. 372. Kje je dobila dr. Pirčeva navedene podatke (skupno število poslancev 21, SLS dobi 19 poslancev, SPS 2), mi ni jasno.

⁴⁹ Domoljub 23. novembra 1921.

⁵⁰ Delo (Trst) 27. oktobra 1921.

28. oktobra 1921 pod geslom: Delavci in kmetje, združite se! Delavske novice pravijo, da si proletariat v Jugoslaviji lahko izboljša svoj položaj samó potom razredno zavednih borbenih organizacij, ki se pravilno orientirane odločno stavijo na čelo širokih množic.⁵¹ Delavske novice, katere podpirajo zlasti rudarji v zasavskih revirjih, vodijo ostro borbo za enotno sindikalno organizacijo,⁵² zahtevajo odpravo protidelavskih zakonov, pozivajo proletariat v enotno fronto⁵³ in vodijo pogajanja med rudarji in TPD za časa štrajka, ki se začne v revirjih 20. avgusta 1922.

Nemajhne zasluge ima skupina okrog Delavskih novic pri ustanovitvi zelo zanimive Zveze delovnega ljudstva za ljubljanske občinske volitve 3. decembra 1922. Po pojmovanju skupine okrog Delavskih novic je ta Zveza delovnega ljudstva enotna proletarska fronta, proletarski blok, ki »more v dani situaciji potom enotne taktike in enotnih akcij dati dovolj odpora proti nasilju, ašploataciji in ofenzivi kapitala.«⁵⁴ Zvezo delovnega ljudstva so sestavljali skupina okrog Delavskih novic, odnosno kot se sama imenuje »zastopniki razredno zavednega proletariata«⁵⁵ ali »neodvisni socialistični pokret«,⁵⁶ ljubljanski socialisti (Zarja) in krščanski socialisti (Delavska zveza).

Tako imamo že zelo zgodaj opraviti z zanimivo obliko »enotne fronte«, ki odklanja politiko koalicije z meščanskimi strankami. sprejema pa pogoje »razredno zavednega proletariata glede stvoritve enotne fronte proti obstoječi reakciji in proti kapitalističnemu razredu.«⁵⁷ Pogoje, na katere so pristali krščanski socialisti in Zarjani, so prinesle Delavske novice 5. oktobra 1920.

Zmaga Zveze delovnega ljudstva na ljubljanskih volitvah je bila dokaj prepričljiva, zato Delavske novice naročajo 7. decembra 1922 ljubljanskemu proletariatu, naj začne ustvarjati enotno fronto proletariata po tovarnah, podjetjih in strokovnih organizacijah v borbi za pravice združevanja in štrajkov, v borbi za vsakdanji kruh in proti rastoči draginji.

Aktivnost skupine okrog Delavskih novic je vedno večja. V »zagorski resoluciji«⁵⁸ je postavljena zahteva po enotni fronti tudi s socialisti na Štajerskem in socialisti okrog Napreja ter narodnimi socialisti in to na »političnem, gospodarskem, strokovnem in kulturnem polju«. Po mnenju Delavskih novic bi bila to enotna fronta delavcev, kmetov in nameščencev, v katero naj se zedini ves proletariat na Slovenskem in če treba tudi proti volji nekaterih voditeljev.⁵⁸ To zadnje da slutiti, da je nadaljnje snovanje enotne fronte v Sloveniji naletelo na težave. Ne samo pri voditeljih raznih delavskih strank in frakcij, temveč tudi v vrstah skupine okrog Delavskih novic samih. Zakaj, bomo še videli.

Kljub temu se vrši 21. januarja 1923 v Ljubljani »konferenca enotne fronte proletariata Slovenije«, ki se ob udeležbi 168 delegatov iz 42 krajev

⁵¹ Delavske novice 9. decembra 1922.

⁵² Delavske novice 19. februarja, 26. februarja in 5. marca 1922.

⁵³ Delavske novice 1. maja 1922.

⁵⁴ Delavske novice 5. oktobra 1922.

⁵⁵ Delavske novice 2. novembra 1922.

⁵⁶ Delavske novice 18. januarja 1923.

⁵⁷ Delavske novice 2. novembra 1922.

⁵⁸ Delavske novice 14. januarja 1923.

Slovenije spremeni v. ustanovni kongres »Socialistične stranke delovnega ljudstva (SSDL).⁵⁹ Vendar kongres ni prinesel združitve vsega slovenskega proletariata, temveč le združitev skupine okrog Delavskih novic in ljubljanskih Zarjanov. Liberalna Sindikalna Unija je sicer za združitev, a se na kongresu ne združi, krščanski socialisti pa na kongres sploh ne pridejo. Izjavljajo, da bi pri enotni delavski politični organizaciji igralo važno vlogo tudi kulturno vprašanje. Če bi se to ne upoštevalo, bi enotna fronta predstavljala »mrtvo tvorbo, ki mora v najkrajšem času razpasti, ali pa predpostavljati, da se nekatere skupine popolnoma odrečejo svojemu kulturnemu in glavnim točkam svojega političnega programa«. Nato pristavljajo krščanski socialisti, da je enoten nastop vsega delovnega ljudstva možen edinole v vprašanih gospodarskega in socialnega značaja. Če Delavska zveza ni za enotno politično delavsko stranko, pa je za enotno sindikalno organizacijo, kajti taka enotna fronta bi imela za delovno ljudstvo velik praktičen pomen.⁶⁰

Nasprotno pa poudarjajo mariborski socialisti in trdijo, da med njimi in skupino Delavskih novic ni nobene razlike, so pa proti enotni fronti skupaj z narodnimi socialisti, ker so glasovali za zakon o zaščiti države, in proti enotni fronti s krščanskimi socialisti, ki se nočejo ločiti od klerikalne buržoazije. Ne gredo v enotno fronto tudi z Naprejevo skupino, ker je brez vsake razredne ideologije.⁶¹ Narodni socialisti se na tem kongresu sicer kesajo, da sta dva njihova poslanca glasovala za zakon o zaščiti države, v enotno delavsko stranko pa ne morejo vstopiti, ker je marksistična in stoji na stališču zgodovinskega materializma. Zato predlagajo, naj bi prišlo med novo ustanovljeno stranko in njimi do federacije.⁶² Tako se za pristop v stranko izjavijo le ljubljanski Zarjani in šišenska organizacija skupine okrog Napreja. Novo ustanovljena SSDL že ob svojem rojstnem dnevu ni imela sreče. Srečo ji namreč kali ustanovitev Neodvisne delavske stranke Jugoslavije, ki je bila ustanovljena 13. in 14. januarja 1923 v Beogradu kot legalna oblika ilegalne komunistične stranke Jugoslavije.⁶³ Na ustanovnem kongresu SSDL naredi namreč Marcel Žorga sledeči medključ: »Oni, ki so za enotno fronto samo v Sloveniji, so kontrarevolucionarji... Ljubljanske občinske volitve so bile napaka, ker smo se združili z buržoaznimi klerikalci!«⁶⁴

V sami skupini okrog Delavskih novic je torej obstajal razkol, ni pa na prvi pogled jasno, zaradi česa. Eden od vodilnih ljudi v skupini, Vladislav Fabjančič, trdi, da je opozicija v skupini žrtev tistih elementov v Beogradu in Zagrebu, ki »niso nikdar želeli močnega delavskega pokreta v Sloveniji, ker bi ta prinesel konec njihovi pogubonosni komandi nad jugoslovanskim proletariatom.⁶⁵ Na drugem mestu pa Fabjančič priznava, da je šel pred ljubljanskim kongresom SSDL v Beograd, kjer je izposloval pri notranjem

⁵⁹ Delavske novice 25. januarja 1923.

⁶⁰ Delavske novice 25. januarja 1923.

⁶¹ Delavske novice 25. januarja 1923.

⁶² Ibid.

⁶³ Istorijski arhiv KPJ, Tom. II, Beograd 1919, str. 272 sl.

⁶⁴ Delavske novice 25. januarja 1923.

⁶⁵ Delavske novice 26. oktobra 1923.

ministru dovoljenje, da se je kongres sploh smel vršiti.⁶⁶ Če pomislimo, da je bil takrat zakon o zaščiti države v vsej svoji polni veljavi in komunisti preganjani kot doslej še nikoli, je pač upravičen večkratni očitek zagrebškega komunističnega glasila Borbe in beograjskega Radnika, da je skupina okrog Delavskih novic skrajno oportunistična. Iz izjave Marcela Zorge pa izgleda ustanovitev SSDL nekoliko drugače. Pravi, da je bil Fabjančič 14. januarja 1923 navzoč pri ustanovitvi Neodvisne delavske stranke Jugoslavije, ki jo je oblast tudi potrdila. Ko pa se je Fabjančič vrnil, je po Ljubljani govoril, da te stranke oblast ni dovolila in naj si zato slovenski proletarci ustanove delavsko razredno stranko na svojo roko. Tako je prišlo do ustanovitve »ričet-stranke«, Socialistične stranke delovnega ljudstva, ki je polna reformizma in oportunizma.⁶⁷

Začenjajo se hude borbe v SSDL, zlasti pa v njenem širšem in ožjem izvršilnem odboru, dokler se opozicija dokončno ne odcepi in ne ustanovi podružnica Neodvisne delavske stranke Jugoslavije.

Za državne volitve marca 1923 nastopi SSDL v Ljubljani in na Kranjskem samostojno, na Štajerskem pa skupaj z mariborsko okrožno socialistično organizacijo. Po volitvah prenehajo izhajati Delavske novice, 26. oktobra 1923 pa začno znova z željo, da bi »visoko držale rdeči prapor prebujenja k novi moči, k silni organizaciji delavskega razreda«. Vendar SSDL postaja vedno bolj suha veja in Delavske novice 23. marca 1924 prenehajo.

Leva frakcija okrog Delavskih novic ustanovi 15. aprila 1923 slovenski del Neodvisne delavske stranke Jugoslavije. Fabjančič pravi, da je bil ta kongres sklican za hrbtom izvršilnega odbora SSDL, da se ga je udeležilo le malo delavcev in da je »sklepal prenagljeni pristop k belgrajski komandi«.⁶⁸ Na svojem prvem kongresu izglasuje ta nova stranka zanimivo resolucijo o enotni delavski fronti. Ta naj bo nacionalna in internacionalna ter naj pridobiva delavski razred za razredni boj. Kongres poudarja, da je treba zavrniti vse poskuse, da bi se spremenila taktika enotne fronte v organizacijsko politično združitev, v eno stranko z reformisti. To bi pomenilo likvidacijo samostojnih proletarskih strank, na drugi strani pa rehabilitacijo izdajalcev delavskega razreda. Nova stranka bo sicer mobilizirala druge delavske stranke proti kapitalizmu, pri tem pa ne bo »niti za trenutek odstopila od svojega programa in si pridržuje tudi v skupnih akcijah proletariata popolno svobodo propagande in agitacije«.⁶⁹ V prvomajskem proglasu poudarja vodstvo stranke, da si je razredno zavedni proletariat izbojeval po dveh letih preganjanja zopet svojo politično stranko, ki sega preko cele države.⁷⁰ Stranka vodi veliki rudarski štrajk v zasavskih revirjih, ki se začne 20. julija in konča 17. septembra 1923. Delavci po večini zapuste obrate in si iščejo dela pri kmetih.⁷¹ Ker je državna oblast že dvakrat prepovedala državno konferenco Neodvisne delavske stranke (NDSJ), se ta sredi januarja 1924 odloči za referendum. Strankine organiza-

⁶⁶ Delavske novice 21. decembra 1923.

⁶⁷ Glas svobode 21. aprila 1923.

⁶⁸ Delavske novice 26. oktobra 1923.

⁶⁹ Glas svobode 21. aprila 1923.

⁷⁰ Glas svobode 28. aprila 1923.

⁷¹ Glas svobode 13. oktobra 1923.

cije naj bi razpravljale in odločile o politiki in taktiki stranke, predvsem pa o resoluciji o nacionalnem vprašanju, o agrarnem vprašanju in o resoluciji o fašizmu. Končno naj bi organizacije izvolile z referendumom tudi delegate za centralni strankin svet.⁷²

Rezultati referenduma so bili v Sloveniji ugodni.⁷³ 9. marca 1924 se vrši v Ljubljani prva Kmetška konferenca NDSJ, ki v svojem proglasu pravi, da se revolucionarni kmetje zavedajo, da jim bodo revolucionarni delavci pokazali pravilno pot k osvobojenju. Zato naj se stvari mogočen delavsko-kmečki blok, ki bo stal pod vodstvom NDSJ, ki »nas bo povedla k osvobojenju in k delavsko-kmetški republiki, kjer bosta odločevala delavec in kmet«.⁷⁴ Teden dni za tem se v Ljubljani vrši tudi konferenca proletarske mladine Slovenije.⁷⁵

NDSJ, kateri imenuje sredi aprila 1924 centralni svet v Beogradu pokrajinsko tajništvo,⁷⁶ v Sloveniji zelo dobro uspeva, predvsem v zasavskih revirjih. Na pokrajinski konferenci 4. maja 1924 je rečeno, da je stranka prodrla vključno izjemnim zakonom in likvidatorski politiki nekaterih izključenih frakcijskih v vse industrijske kraje, pa tudi že na kmete. Najslabše je še v celjskem okraju, povečati pa je treba tudi delo na vasi.⁷⁷

V času njenega največjega razvoja, lahko rečemo kvantitativnega pa tudi kvalitativnega (proletarska mladina!), začne tudi po Sloveniji razsajati Pribičevičeva in Žerjavova Orjuna, katero NDSJ že v resoluciji za referendum pravilno označi za fašistično organizacijo. Ko Orjuna pripravlja za 1. junija 1924 razvitje prapora delavske Orjune v Trbovljah, ji komunistični Glas svobode 15. maja zagrozi takole: »... A Orjunaši hočejo še izzivati z razvijanjem... Ali knapi ne bodo izgubili samozvesti, rudar zna odgovoriti na izzivanje, pa čeprav je nad njim zakon o zaščiti države.« Kako je bilo 1. junija 1924 v Trbovljah, je znano, kot tudi posledice teh trboveljskih dogodkov, ki so povzročili v Sloveniji razpust NDSJ in zaplenbo vsega njenega imetja.⁷⁸

Vključno temu živi NDSJ v Sloveniji dalje in dela na pol legalno v rdečih strokovnih delavskih organizacijah. Ko prvo vznemirjenje zaradi trboveljskih dogodkov poneha in ko pade tudi PP režim, začne ta na pol ilegalna stranka izdajati svoje novo glasilo, Delavsko kmetški list, ki v uvodniku prve številke 21. avgusta 1924 pravi: »Mi bomo delali kot zveza delavcev in kmetov v zavesti, da more eden kot drugi zmagati le tedaj, če bosta korakala roko v roki proti skupnemu sovražniku — kapitalistični in veleposestniški gospodi... Kot učenci Marksa... bomo pobijali vse reformistične, krščansko socialne in druge malomeščanske iluzije ter zmote, ki ovirajo zatiranje in izkoriščevane množice na njihovi poti k osvobojenju vsega človeštva.«

Jeseni 1924 se ta skupina okrog Delavsko kmetškega lista (napol legalna NDSJ), ki 19. septembra izvede dobro pripravljen protestni shod

⁷² Glas svobode 16. januarja 1924.

⁷³ Glas svobode 7. februarja in 6. marca 1924.

⁷⁴ Glas svobode 13. marca 1924.

⁷⁵ Glas svobode 16. marca 1924.

⁷⁶ Glas svobode 26. aprila 1924.

⁷⁷ Glas svobode 8. maja 1924.

⁷⁸ Delo (Trst) 30. junija 1924.

v Ljubljani (ki se konča z velikimi demonstracijami pred ljubljanskimi sodnimi zapori),⁷⁹ preimenuje (po navodilih centralnega vodstva NDSJ) v Delavsko kmetijski republikanski blok (DKRB). Ta skuša za volitve februarja 1925 pridobiti čimveč delavskih in kmetijskih glasov. V DKRB skuša pritegniti vse delavske stranke; vabi tudi Prepeluhove republikance, a Prepeluh ni za sodelovanje.⁸⁰ 25. novembra 1924 se DKRB udeleži sestanka, katerega skliče NSS in se ga udeležijo tudi mariborski in Bernotovi socialisti. Sestanek je bil zelo zanimiv. NSS (sklicatelj) je za skupni nastop pri volitvah, v principu so za to tudi Mariborčani, a delegata nista imela pooblastil. Zanj so tudi Bernotovci in delegata DKRB (odnosno NDSJ kot se sama imenujeta). Vendar slednja delegata pripominjata, da od dela v parlamentu ne pričakujeta mnogo in da stranka polaga veliko večjo važnost na »videjno in organizacijsko moč delavskega razreda«. Na drugem sestanku se 29. novembra 1924 izkaže, da do skupnega nastopa nikakor ne more priti. Zastopnika NDSJ (DKRB) razložita strankin minimalni program, ki zahteva delavsko kmetijsko republiko, ki »ne bo odvisna od monarhističnega centralizma, ki pa bo lahko v svobodni zvezi z delavsko kmetijskimi republikami Hrvatske, Srbije in Makedonije«. Delegati NSS na ta program, ki ga delegata NDSJ poudarjata kot *conditio sine qua non* za ustvaritev volilne koalicije v DKRB, pod nobenim pogojem ne morejo pristati in pravijo, da bi sicer izgubili skoraj vse volilce. Proti so tudi mariborski socialisti, Bernotovci pa prepovedajo, naj to vprašanje reši strankin kongres decembra meseca.⁸¹

Tako je ostal DKRB za februarske volitve sam. Po razumljivem velikem porazu na volitvah, pride do hudih frakcijskih trenj v samem DKRB, odnosno slovenskemu delu NDSJ. Ena frakcija začne s snovanjem enotne strokovne delavske organizacije, to je z delom za združitev vseh marksističnih delavskih sindikalnih organizacij amsterdamske in moskovske sindikalne internacionale, odnosno z delom za združitev rumene jugoslovanske centrale Glavnega radniškega saveza z rdečo jugoslovansko centralo Centralnim radniškim sindikalnim odborom Jugoslavije. Vprašanje take združitve, ki je dokaj komplicirano, se leta 1925 silno zaostri in privede tudi v slovenski NDSJ odnosno v skupini okrog Delavsko kmetijskega lista do vidnega razkola v dva nepomirljiva tabora.⁸² Posledice tega »združevanja« so v Sloveniji sredi leta 1926 take, da imamo kar štiri delavske politične formacije: skupino okrog Delavsko kmetijskega lista (poimenovano po listu tudi »dekalisti«), od te odcepljeno frakcijo Zedinjaše, Bernotove in mariborske socialiste. Dekalisti dolže Zedinjaše, ki so se združili v rumeno centralo za Slovenijo (Strokovno komisijo), da so podlegli Antonu Kristanu, letak Zedinjašev pa trdi, da Delavsko kmetijski list »žal danes ni več glasilo levičarskega delavstva, ampak le glasilo nekaternikov, ki hočejo razbijati revolucionarni delavski pokret«. Na to jim Delavsko kmetijski list 4. februarja 1926 odgovarja, da so Zedinjaši likvidatorji ali pa lopovi, da jim »Tone Kristan ne da miru in jih nestrpno sprašuje, kje da je tisti razkol

⁷⁹ Delavsko kmetijski list 25. septembra 1924.

⁸⁰ Delavsko kmetijski list 4. decembra 1924.

⁸¹ Delavsko kmetijski list 4. decembra 1924.

⁸² Delavsko kmetijski list 19. februarja, 26. februarja, 22. marca, 10. decembra 1925.

med komunisti, ki so mu ga obljubljali, kje da je tista likvidacija Delavsko kmetskega lista, ki jih je spravila na topla mesta v njihovem taboru».

Razumljivo je, da so dekalisti Zedinjaše izključili iz svoje srede. Na predvečer 1. maja 1926 je oblast prepovedala izhajanje Delavsko kmetskega lista in zaprla izdajatelje. V letaku obljubljajo Zedinjaši 3. maja ustanovitev »delavske stranke na podlagi marksističnega programa in taktike« in obljubljajo izhajanje novega glasila, dekalisti pa poudarjajo v letaku 4. maja, da hočejo vključiti nasilju reakcije ustanoviti in učvrstiti »rdečo enotno delavsko fronto«. »Neodvisna delavsko-kmečka skupina Zedinjenje« začne 1. septembra 1926 izdajati Delo, s katerim bo skušala premostiti vse prepade, ki ločijo proletariat v nešteto strank in zblížati sovražne tabore, da se pogovorijo o potrebi »ene same, enotne delavsko-kmečke stranke«. V 1. številki Dela prinašajo Zedinjaši tudi program te nove stranke, ki naj bi se ustvarila po vzorcu avstrijske socialne demokracije.

Dekalisti začno 20. avgusta 1926 izdajati novo glasilo, Enotnost. Časopis pokaže na začetku veliko voljo po spravi z Zedinjaši in dekalistom se posreči pridobiti za skupni nastop pri oblastnih volitvah v Sloveniji vse frakcije, razen Bernotove. Razumljivo je, da je bil ta skupni nastop nekaj zelo krhkega in je tudi takoj po volitvah razpadel.

b) Socialisti. Prav tiste dni, ko je v Beogradu izglasovan zakon o zaščiti države, imajo v Beogradu sejo tudi vse tri socialdemokratske stranke v državi in med njimi je dosežen »temelj za zedinjenje«, ⁸³ do katerega potem pride tudi formalno 18. decembra 1921, ko se vse tri stranke združijo v Socialistično stranko Jugoslavije (SSJ). ⁸⁴ Program in statut nove SSJ sprejme slovenska JSDS na svojem kongresu v Trbovljah (26. do 27. decembra 1921).

2. julija 1922 ne more Naprej več prikriti, da je v doslej še enotni SSJ v Sloveniji pršlo do cepitve. Pravi, da je stranka ostala čista in »njen član le tisti, ki priznava progresivni davek« (namreč plačevanje strankine članarine po dohodkih, kar je veljalo zlasti za poslance, ki so morali dajati procente tudi od dnevnic). Ker nekateri niso hoteli priznati tega davka, je pokrajinsko načelstvo SSJ v Sloveniji (Bernot) izključilo iz stranke več znanih socialdemokratov in je te sklepe potrdila tudi strankina konferenca 28. in 29. junija 1922 v Celju v navzočnosti delegata glavnega odbora SSJ. Ta konferenca je obsodila tudi poskus mariborske okrožne organizacije SSJ, da bi se osamosvojila. Pokrajinski strankin zbor (kongres) 6. in 7. januarja 1923 v Celju odobri dosedanje politiko in taktiko strankinega vodstva in obžaluje, da se je preveč odlašalo z izključitvami upornih in nediscipliniranih članov. Še enkrat poudarja kongres zelo odločno, da velja za vse člane pravilnik, sprejet na trboveljskem kongresu konec decembra 1921. ⁸⁵

V kampanji za marčne volitve 1923 je slovensko vodstvo SSJ odločno proti enotni delavski fronti (»ker ne more mešati blata z zlatom«), ⁸⁶

⁸³ Naprej 27. avgusta 1921.

⁸⁴ Naprej 23. decembra 1921.

⁸⁵ Naprej 16. januarja 1923.

⁸⁶ Naprej 31. januarja 1923.

ostro napade dva svoja funkcionarja⁸⁷ in za volitve postavi lastno kandidaturo.⁸⁸ Po velikem porazu postane SSJ spravljivejša. Po sklepu pokrajinskega odbora 8. aprila 1923 v Celju se za frakcije, ki so se medtem že odcepile iz pokrajinskega načelstva SSJ in ki bi bile pripravljene vrniti se, pokrajinski pravilnik nič več ne vzdržuje v celoti, zahteva pa se še vedno progresivni davek.⁸⁹ Zato pride 22. aprila 1923 do »zedinjevalne konference« v Zidanem mostu, kjer naj bi prišlo do zedinjenja med pokrajinskim načelstvom in mariborsko frakcijo. Konferenca ni uspela, zato sklene pokrajinski odbor v sporazumu z Mariborčani, naj se vse težave le premagajo in naj se »snide delavstvo še enkrat, da, še večkrat, pa ne samo po štirje in štirje, ampak naj se vrši diskusija kar na javnih shodih in v časopisju. Do zedinjenja mora priti in tudi pride.«⁹⁰ Mariborčani s tem soglašajo in pokrajinski odbor 24. junija predlaga, naj se skliče za 8. avgusta v Celju konferenca delegatov obeh odborov (pokrajinskega in mariborskega), ki naj pripravi vse potrebno za izredni strankin kongres, na katerem naj pride do zedinjenja.⁹¹ Toda do te konference ne pride, ker je medtem celjska krajevna organizacija SSJ zelo odkritosrčno izjavila, da hoče enkrat za vselej pomesti s starim strankinim vodstvom (Bernotom). Tako je zmeda vedno večja. Zato svetuje glavni odbor SSJ 7. julija 1923 s posebnim pismom pokrajinskemu odboru, naj skliče izredni kongres za 12. avgusta v Celje, kamor naj se povabijo vse socialistične frakcije, pokrajinski odbor SSJ (bernotovci, Naprejevci), mariborska »oblastna organizacija« in celjska frakcija. Toda proti temu zelo ostro nastopi pokrajinski odbor (Bernot) in poudarja, da so to pismo nasvetovali glavnemu odboru Mariborčani in Celjani.⁹² Zato skličejo bernetovci 15. julija konferenco v Brežicah, kjer sami sklenejo, da se bodo držali pokrajinskega pravilnika, dokler ga ne spremeni kongres, a ko se ta začne 12. avgusta v Celju, se ga nočejo udeležiti.⁹³

Do zedinjenja torej ne pride, so pa na vsedržavnem kongresu SSJ od 21. do 23. septembra 1923 v Beogradu zastopane vse tri slovenske frakcije. Na kongresu zahtevajo naprejevci, naj kongres za Slovenjo prizna kot legalno samo tisto frakcijo, ki izpolnjuje trboveljski pravilnik; kot uradno glasilo za Slovenijo pa naj kongres prizna samo Naprej (Ljudski glas) in Vorwärts. Ker pa je kongres odklonil obe zahtevi, je »odpadla veriga, ki nas je doslej tiščala pri vsakem koraku«.⁹⁴

Tako imajo naprejevci 2. in 3. februarja 1924 sami svoj kongres v Trbovljah, ki ga smatrajo za XV. strankin kongres. Ker pa je bila izčrpana samo polovica dnevnega reda, je bilo sklenjeno, da se bo novi kongres vršil čez pol leta.⁹⁵ Do tega ne pride, vrši pa se 17. avgusta seja pokrajinskega tajništva SSJ v Zidanem mostu, kjer dnevni red zopet

⁸⁷ Naprej 6. in 15. februarja 1923.

⁸⁸ Naprej 22. februarja 1923.

⁸⁹ Naprej 10. aprila 1923.

⁹⁰ Naprej 10. maja 1923.

⁹¹ Naprej 1. julija 1923.

⁹² Naprej 15. julija 1923.

⁹³ Naprej 12. julija in 16. avgusta 1923.

⁹⁴ Naprej 27. septembra 1923.

⁹⁵ Naprej 7. februarja 1923.

ni izčrpan.⁹⁶ Na naslednji seji 5. oktobra 1924 v Zidanem mostu je sklenjeno, da je nov kongres nepotreben, ker se mora v kratkem itak vršiti redni kongres, tajništvo in uredništvo Napreja pa obdrži Bernot.⁹⁷

Brezpomembni XVI. kongres se je res vršil 25. in 26. decembra 1924. Veliko pomembnejša pa je akcija, ki jo začne mariborska frakcija (pokrajinsko načelstvo SSJ), ki povabi 19. decembra 1924 naprejevce k enotnemu nastopu za februarske volitve 1925. Naprejevci so za skupni nastop, a pod pogojem, da obdrže okrajne kandidate v svojih trdnjavah, to je v Prevaljah, Slovenj Gradcu, Celju, Laškem, Brežicah, Šmarju pri Jelšah, Radovljici in Kranju. Toda to Mariborčanom ni všeč in 29. decembra vnovič sprašujejo naprejevce, če so pripravljeni sestaviti skupno kandidatno listo na naslednji podlagi: 1. da se takoj po volitvah pristopi k formiranju enotne delavske politične stranke v Sloveniji, ki naj bo sestavni del SSJ; 2. da se najkasneje dva meseca po volitvah skliče skupni pokrajinski kongres.⁹⁸ Toda naprejevci na to niso več odgovorili in gredo na volitve samostojno. Po velikem porazu socialistov stavijo Mariborčani nove predloge za zedinjenje in zahtevajo, naj se najkasneje do začetka junija 1925 vrši skupni kongres, kjer naj imajo glasovalno pravico samo delegati tistih organizacij, ki so redno obračunavale članarino vsaj zadnje tri mesece pred kongresom. Toda naprejevci se izmikajo pravemu odgovoru in pravijo, naj o tem povedo svoje mnenje predvsem delavci in člani obeh eksekutiv.⁹⁹ 13. marca 1925 pa pošlje Naprej odprto pismo uredništvom vseh marksističnih časopisov (Delavsko-kmetškemu listu, Socialistu, Delavcu in Novi pravdi), v katerem jih poziva, naj jasno odgovore na naslednja vprašanja: ali hočete ustvariti združitev proletariata, na kakšnem temelju to želite, katerih točk našega programa in pravilnika ne odobravate in zakaj ne ter kako naj se spremeni, in končno, kako naj bi prišlo do enotnega proletarskega tiska? Ne da bi Naprej počakal na odgovore, se spusti v dolge polemike okrog snovanja delavske sindikalne enotnosti, zahteva pa kot pogoj za tako združitev priznanje razredne borbe.

Od 1. do 3. januarja 1926 imajo bernotovci svoj XVII. kongres v Trbovljah, kjer si frakcija znova nadene staro ime, JSDS.¹⁰⁰ Po analizi ene zelo zanimivih osebnosti, Lovra Klemenčiča, ki je od nekdanjega solunskega prostovoljca prešel preko komunizma, Delavskih novic, svojih lastnih Dolenjskih novic nazadnje k Bernotovemu Napreju leta 1925, predstavlja na novo oživljena JSDS »marksistično sredino v proletarskem gibanju».¹⁰¹ Kot smo že rekli, ne gre JSDS z ostalimi delavskimi frakcijami na oblastne volitve.

Oglejmo si na kratko še frakcije, ki so se v tem razdobju razvile v SSJ v Sloveniji po trboveljskem kongresu decembra 1921. Prva frakcija, ki se odcepi 1922. leta, je ljubljanska krajevna organizacija, ki začne dne 3. junija 1922 izdajati lastno glasilo Zarjo (odtod ime Zarjani). Ta se v začetku sicer podreja SSJ in poudarja, da se bo »borila z vso energijo

⁹⁶ Naprej 4., 25., 26., 28. septembra in 4. oktobra 1924.

⁹⁷ Naprej 11. oktobra 1924.

⁹⁸ Naprej 3. januarja 1925.

⁹⁹ Naprej 27. februarja 1925.

¹⁰⁰ Naprej 9. januarja 1926.

¹⁰¹ Naprej 23. januarja 1926.

proti nepoštenemu boju ljudi, ki hočejo zavajati delavstvo v medsebojne boje z raznimi frazami».

Frakcija za ljubljanske občinske volitve decembra 1922 pristopi v Zvezo delovnega ljudstva, potem pa se za nekaj časa spoji celo s SSDL, njeno glasilo pa z Delavskimi novicami. Toda 4. avgusta 1923 začne Zarja vnovič izhajati in zatrjuje, da bo v bodoče priznavala temeljna načela SSJ. Toda na celjski kongres socialistov (Mariborčani in celjska frakcija) 12. avgusta 1923 ni vabljen, vendar kljub temu razpravlja dne 9. avgusta na svojem sestanku o potrebnosti tega kongresa in spet zatrjuje, da stoji na programu SSJ in pozdravlja vsako iskreno delo za konsolidacijo SSJ.¹⁰² Kot samostojna frakcija preneha Zarja 25. oktobra 1923, ko sklene združitev z mariborskimi socialisti.¹⁰³

Druga frakcija, ki se odcepi 1922, je mariborska okrožna organizacija SSJ, ki začne 4. avgusta izdajati glasilo Enakost. Frakcija je 24. septembra izključena iz SSJ od bertonovcev, kljub temu pa zatrjuje, da ostane še vedno sestavni del SSJ.¹⁰⁴ 15. oktobra 1922 imajo Mariborčani prvi »oblastni zbor«, ki vnovič zatrjuje, da je sestavni del SSJ in izvoljen je oblastni odbor.¹⁰⁵ Obsojajo pristop Zarje v Zvezo delovnega ljudstva, ki je »v principu zavrgljiv« in »brez dvoma obsodbe vreden«.¹⁰⁶ Postavljajo se torej na takrat splošno veljavno socialistično načelo, ki ga zagovarja tudi Naprej, da je »vsako paktiranje z meščanskimi strankami izključeno«.¹⁰⁷ Mariborčani gredo na marčne volitve 1923 samostojno, kar potrdi kot pravilno tudi njihov kongres 28. januarja 1923, pridejo pa zato v ostre spore s celjsko frakcijo.¹⁰⁸

Že prej nastane v Ljubljani poleg Zarje še ena frakcija, ki »hoče okrog sebe zbrati vse organizacije in pristaše SSJ, ki se ne strinjajo s sedanjo politiko pokrajinskega tajništva in Napreja. Sicer poudarja, da ne ruši in ne podira ter da zbira »okrog sebe le tiste, ki bi brez nas odpadli in šli drugam«. Frakcija se proglasi za »ljubljsko oblastno organizacijo SSJ« in začne 27. januarja 1922 izdajati svoje glasilo »Rdeči prapor«.

Koliko socialističnih frakcij je torej? Naprejeva, ki predstavlja pokrajinsko tajništvo SSJ, Zarjani, ljubljanska oblastna organizacija z »Rdečim praporom«, mariborska oblastna organizacija z »Enakostjo« in celjska frakcija.

Velik poraz na marčnih volitvah privede vse te frakcije do »zedinje valne konference«, ki se vrši 8. aprila 1923 v Celju. Konference se, razumljivo, ne udeleži Zarja, ki je tedaj med levičarji. Naprejevci zahtevajo kot pogoj zedinjenja sprejem pravilnika trboveljskega kongresa, čemur pa Mariborčani ugovarjajo, češ da je bil sprejet proti njihovi volji. Končno predlaga eden od mariborskih delegatov, naj se do skupnega kongresa.

¹⁰² Zarja 11. avgusta 1923.

¹⁰³ Zarja 27. oktobra 1923.

¹⁰⁴ Enakost 28. septembra 1922.

¹⁰⁵ Enakost 1. decembra 1922.

¹⁰⁶ Enakost 1. decembra 1922.

¹⁰⁷ Enakost 5. januarja 1923.

¹⁰⁸ Enakost 2. in 16. februarja 1923.

ki mora biti do 1. junija 1923, ohrani status quo. Predlog takoj sprejmejo delegati »Rdečega prapora«, ki svojo frakcijo tudi združijo z Mariborčani, naprejevci pa so ta predlog vzeli samo na znanje.¹⁰⁹ Z Rdečim praporom okrepljeni Mariborčani nadaljujejo z delom za zedinjenje. Govorili smo že o zedinjevalni konferenci 22. aprila 1923 v Zidanem mostu, katere sklepe je potrdila tudi mariborska oblastna organizacija.¹¹⁰

Do izrednega kongresa, katerega je nasvetoval glavni odbor SSJ in se ga naprejevci ne udeležijo, pride 12. avgusta 1923 v Celju. Ta kongres združi Mariborčane (vključno Rdeči prapor) in celjsko frakcijo in ustanovi se nova »pokrajinska organizacija SSJ za Slovenijo«, kot strankini glasili pa se določita Socialist, ki začne izhajati 16. avgusta 1925, in Volksstimme. Pod kaznijo izključitve je prepovedano izdajanje drugih strankinih glasil.¹¹¹

Tako so naprejevci s svojim glasilom izobčeni in ko se septembra 1923 priključi Socialistu tudi na novo oživljena »Zarja«, je dokončno rešeno tudi to »ljubljsko vprašanje«. ¹¹² Odslej imamo le še socialiste in naprejevce. Prvi so sestavni del vsedržavne SSJ, Bernot pa po vsej sili vzdržuje slovensko socialdemokratsko kontinuiteto.

Na seji novega pokrajinskega vodstva SSJ je 30. marca 1924 rečeno, da je treba nadaljevati prizadevanja za združitev z Bernotovo skupino »z vso silo in za ceno vsakršnih žrtev«. ¹¹³ Isto potrebo poudari tudi sam Topalovič na shodu 2. julija 1924 v Celju. Prizna, da so v delavski politiki mnogo grešili in zato dosegli, da »izgledamo še slabši, kakor smo v resnici«, pravi pa, da bi bilo »brezplodno prerekati se o tem, kdo je temu kriv«. ¹¹⁴ Zelo zanimiva ugotovitev! Potrebo po združitvi poudari tudi pokrajinski kongres SSJ 5. oktobra 1924 v Mariboru.¹¹⁵

Za februarske volitve 1925 začno socialisti snovati »rdeči blok«. Zanimivo je, da pride za to iniciativa to pot s terena, kjer Bernotove in socialistične krajevne organizacije začutijo živo potrebo po enotnem delavskem zastopništvu in nastopu (Šoštanj, Ljubljana, Trbovlje, Črna). ¹¹⁶ Do bloka ne pride in socialisti temeljito izgubijo na volitvah.

Takoj po volitvah se začneja nova akcija za združitev z bernotovci in razširjena seja pokrajinskega načelstva SSJ pooblasti 15. februarja 1925 za to strankino ožje načelstvo. ¹¹⁷ Socialisti poskušajo tudi z akcijo za dosedo delavske sindikalne enotnosti in potrebnost te akcije še posebej poudari pokrajinski kongres 20. decembra 1925 v Celju.¹¹⁸

Na kongresu v Celju je 19. novembra 1926 poudarjeno, da je treba strankine organizacije »poglobiti in razširiti«, izvesti nekatere organiza-

¹⁰⁹ Enakost 13. aprila 1923.

¹¹⁰ Enakost 11. maja 1923.

¹¹¹ Socialist 16. avgusta 1923.

¹¹² Socialist 27. oktobra in 22. novembra 1923.

¹¹³ Socialist 14. aprila 1924.

¹¹⁴ Socialist 18. julija 1924.

¹¹⁵ Socialist 10. oktobra 1924.

¹¹⁶ Socialist 27. novembra, 5. decembra, 12. decembra 1924, 23. januarja 1925.

¹¹⁷ Socialist 20. februarja 1925.

¹¹⁸ Socialist 31. decembra 1925.

cijske spremembe, Delavsko politiko pa, ki začne izhajati že 1. januarja 1926, določi kongres za novo strankino glasilo. Zelo razločno poudari kongres tudi željo levičarskih Zedinjašev, da bi se na kongresu razpravljalo o njihovem zedinjenju s SSJ, do česar pa zaenkrat še ne pride.¹¹⁹

2. Buržoazne stranke

a) SLS. O tej kot o liberalcih bi se dalo seveda napisati ogromno. Zato se omejujem samo na njihov strankarski zunanji in še to samo strogo slovenski okvir. Ko je izglasovana vidovdanska ustava, za katero SLS sicer ne glasuje (ne glasuje sicer proti, pač pa se odstrani iz konstituante), postane SLS strogo avtonomistična stranka, vendar ustavo lojalno priznava. Bori se, odnosno obljublja se boriti zoper vse tiste ustavne člene, ki so »naperjeni proti našim demokratičnim, gospodarskim, narodnim in versko-nravnim načelom«.¹²⁰ Spričo vedno večjega prodiranja radičevskega republikanizma v Slovenijo je na seji načelstva SLS 21. maja 1922 znova poudarjeno, da je »vprašanje republike in monarhije za našo stranko vprašanje druge vrste. V njej se lahko svobodno udejstvuje prepričan republikanec kakor tudi monarhist«. Za ljubljanske občinske¹²¹ volitve pošlje SLS iz taktičnih razlogov svojo Delavsko zvezo v Zvezo delovnega ljudstva. Na marčne volitve 1923, na katerih sijajno zmaga, gre s parolo, da »hočemo postati sami svoj narod in se nočemo ne posrbiti, ne pohrvatiti«.¹²² Po volitvah se 22. marca 1923 sprašuje v Slovencu sam dr. Korošec: Kaj sedaj? in nato odgovarja: »Na eni strani so Slovenci in Hrvati, ki zahtevajo, da bi živeli skupaj kot svobodni bratje, na drugi strani pa so Srbi, ki nas oklepajo z verigami centralizma.« Ni torej več daleč čas, ko se bo ustvaril mogočen blok slovenske klerikalne, hrvaške in bosanske muslimanske buržoazije proti velikosrbski, do česar že dne 27. marca tudi pride.¹²³ Zanimivo bi bilo sedaj opazovati SLS in njeno delovanje v »jugoslovanskem okviru«, a to bi preseglo okvir te razprave. Reči pa moramo tole: kadar SLS odslej dalje ni v vladi, grmi in rohni proti beograjskemu centralizmu in išče zveze s komer koli že, kadar pa je na vladi, je zelo veren hlapec velikosrbske buržoazije. Z majhno izjemo (upornost krščanskosocialistične Jugoslovanske strokovne zveze, katero pa zaenkrat še hromi visoka avtoriteta škofa Jegliča) ostane SLS vse to razdobje trdna in monolitna organizacija, ki ji ne škoduje niti povratak šefa starinov, dr. Šušteršiča, in njegov samostojni nastop na marčnih volitvah 1923 ter dvoje njegovih zelo dobro urejevanih časopisov. Zato se tudi v organizaciji SLS ne zgodi nič, kar bi nas na tem mestu zanimalo. Kot že rečeno, sijajno zmaga na marčnih volitvah in nič manj tudi na februar-skih 1925.

b) JDS. Glede njene »jugoslovanske politike« bi o njej lahko rekli isto kot o SLS. Kot pri SLS je tudi pri stranki slovenske liberalne buržoazije

¹¹⁹ Delavska politika 22. septembra 1926.

¹²⁰ Slovenec 4. julija 1921.

¹²¹ Slovenec 23. maja 1922.

¹²² Slovenec 6. februarja 1923.

¹²³ Slovenec 28. marca 1923.

ves čas ena sama želja, priti kakor koli že v vlado in v tej vladi tudi čim dalj časa ostati. To je namreč prinašalo velike materialne koristi. Ker JDS nima načel (njeno imaginarno »jugoslovenstvo« pač ne more biti načelo), je za njo veliko lažje kot za SLS, ker nima kaj zatajiti, kar bi bilo vidno na zunaj.

Pač pa pride v JDS v tem razdobju do zanimive cepitve, do ločitve starinov od mladinov. Starinom ni mogoče očitati nepoštenosti, upravičeno pa jo očitamo lahko nekaterim vodilnim mladinom. Ne gre pri tem za politično nepoštenost, ki bi jo navsezadnje lahko imenovali samo politična taktika, ampak za pravo osebno nepoštenost, ki jo je seveda mogoče najti tudi pri klerikalcih, tako pri starinih kot pri mladinih.

Med starini in mladini v JDS je spor tlel že dalj časa, dosler ne pride z vso silo na dan ob znani aferi z Jadransko banko, kjer se izkaže, da so mladini v prid svoji frakciji ukradli večmilijonski fond, ki je bil namenjen za plebiscitno propagando na Koroškem in za bodočo ljubljansko univerzo. Posledice tega odkritja so vidne v razcepu JDS, posledice tega pa že pri ljubljanskih občinskih volitvah decembra 1922, ko se starini rajši vežejo z NSS kot z JDS in oboji izgubijo proti Zvezi delovnega ljudstva.

Starini osnujejo 19. januarja 1923 Narodno napredno stranko (NNS) in pri tem poudarjajo, da »začenjajo tam, kjer smo pred štirimi leti nehali«. ¹²⁴ Bolj ko se bližajo marčne volitve 1923, bolj je pri liberalcih čutiti potrebo po zopetni združitvi, samo nihče noče priznati, da jih k temu sili izkušnja ob zadnjih ljubljanskih volitvah. Mladini (JDS) poskušajo najprej z »naprednim blokom«, to je s koalicijo z NSS in SKS. Ker pa sta obe odklonili sodelovanje, sklenejo samostojen nastop. ¹²⁵ Tudi starini (NNS) hočejo samostojno na volitve, ¹²⁶ toda ko mladinom »že voda teče v grlo, so se spomnili, da eksistira tudi NNS« ¹²⁷ in začno se zelo živahna pogajanja, dokler ni med obema strankama 19. februarja sklenjen volilni sporazum in ustvarjen »napredni blok«. Po tem sporazumu da JDS kandidata, NNS pa njegovega namestnika; JDS se mora zavezati, da bo njen izvoljeni poslanec, čim bo sprejet uradniški zakon, prepustil poslansko mesto svojemu namestniku. ¹²⁸

Tako je ta napredni blok dobil ljubljanski mandat, a ko ga NNS 6. septembra 1923 začne terjati zase, se zopet začno spori med starini in mladini. ¹²⁹ Ko NNS sklene likvidacijo svoje stranke in sklene uskočiti k radikalom (!), ¹³⁰ začno mladini zelo hudo napadati enega od vodilnih starinov. kateremu na primer Jutro 30. decembra 1923 očita, da je točno že desetkrat menjal barvo. JDS se na vse načine brani izročiti ljubljanski mandat »NNS v likvidaciji«. Ugovarja, da februarski sporazum iz 1923 ne velja več, ker je poslančev namestnik predsedal k radikalom in ker se NNS ni držala sporazuma glede delitve volilnih stroškov. ¹³¹

¹²⁴ Slovenski narod 19. januarja 1923.

¹²⁵ Jutro 16. januarja 1923.

¹²⁶ Slovenski narod 31. januarja 1923.

¹²⁷ Slovenski narod 31. januarja 1923.

¹²⁸ Slovenski narod 20. februarja 1923; Jutro 20. februarja 1923.

¹²⁹ Slovenski narod 7. septembra 1923.

¹³⁰ Slovenski narod 30. decembra 1923.

¹³¹ Jutro 13., 15. in 18. januarja 1924.

V razkolu med Davidovičem in Pribičevičem se slovenska JDS (razen nekaj posameznikov) opredeli za novo Pribičevičevo Samostojno demokratsko stranko (SDS). V domači politiki je v neprestani borbi s klerikalizmom in separatizmom, zelo se trudi, da bi bila čim večkrat na vladi, kadar je, pa je precej brezobzirna (Orjuna!).

»NNS v likvidaciji« se končno likvidira 23. aprila 1924, ko se združi s slovenskim delom Narodno-radikalne stranke (NRS).¹³²

S tem v zvezi si moramo ogledati razvoj slovenske NRS, ki je — v bistvu je to izrazito velikosrbska stranka — prodirala v Slovenijo na dva načina. »Od zgoraj navzdol« s pomočjo Pašičevega eksponenta — Slovenca v Ljubljani — in »od spodaj navzgor« iz Kočevja, kjer ustanovi eden izmed tamkajšnjih slovenskih advokatov 4. avgusta 1921 okrajni odbor NRS zaradi absolutne nedelavnosti ljubljanskega »poverjenika«. ¹³³ NRS nastopi v Sloveniji že pri marčnih volitvah 1923.

Oktober 1923 pride v slovenski NRS do razkola, katerega povzročita dva člana, ki sta bila iz stranke izključena zato, ker je NRS »stranka poštenosti in odločno odklanja vse moralno dvomljive eksistence v svojih vrstah«. ¹³⁴ Izključena radikala izdata 17. oktobra 1923. prvo številko Radikala; v katerem napovedujeta ostro borbo radikalski Jadranski banki, 21. oktobra pa že izvedeta ustanovni kongres nove radikalne stranke, ki odklanja vsako odgovornost za politiko in taktiko dosedanjega od predstavnikov ljudstva nevoljenega vodstva. ¹³⁵

Doslej nedelavni »stari« radikali postanejo v hipu zelo delavni. Njihov »akcijski odbor« takoj izključi uporno »glavno tajništvo«, katero izobči tudi Pašič. ¹³⁶ Akcijski odbor ustanovi 2. februarja 1924 oblastni odbor NRS v Mariboru, ¹³⁷ 23. februarja pa se konstituira mestni odbor NRS v Ljubljani, ki prevzame tudi funkcije akcijskega in oblastnega odbora za ljubljansko oblast. ¹³⁸ Toda organizacijska vnema akcijskega odbora se še ne ustavi in 6. aprila ustanovi še ljubljanski okrožni odbor NRS z izrecno pripombo Pašičevega eksponenta v Sloveniji, ki je bil predsednik vsem tem odborom, da je vse to » v prvi vrsti priprava za volitve«. ¹³⁹

V to lepo bratovščino torej vstopi 24. aprila 1924 »NNS v likvidaciji«, ki »prinaša v to združbo svojo nacionalno zavest, svojo vdanost državi in kralju, svojo čisto in neomadeževano preteklost«. ¹⁴⁰ Radikali so jo sprejeli z »odstritosrčnim veseljem in bratski«. ¹⁴¹ Zaradi tega pristopa se mestni (oblastni) odbor reorganizira in predsedniško mesto prevzame šef bivše NNS, vtem ko Pašičev eksponent obdrži samo še dve funkciji. ¹⁴²

¹³² Slovenski narod 25. aprila 1924.

¹³³ Radikal 25. oktobra 1921.

¹³⁴ Jutranje novosti 10. oktobra 1923.

¹³⁵ Radikal 6. decembra 1923.

¹³⁶ Radikalni glasnik 3. januarja 1924.

¹³⁷ Radikalni glasnik 3. februarja 1924.

¹³⁸ Radikalni glasnik 28. februarja 1924.

¹³⁹ Radikalni glasnik 11. aprila 1924.

¹⁴⁰ Radikalni glasnik 24. aprila 1924.

¹⁴¹ Radikalni glasnik 1. maja 1924.

¹⁴² Radikalni glasnik 20. junija 1924.

Uporna frakcionaša dobila za voditelja svoje frakcije znanega koroškega borca Franca Grafenauerja, ki naj bi postal »voditelj širokih mas delovnega ljudstva Slovenije«. ¹⁴³ V začetku januarja 1924 se ta uporni glavni odbor NRS za ljubljansko okrožje konstituira in potem 25. februarja izjavlja, da bo še veliko dobrega storil za slovenski narod. ¹⁴⁴ Toda upornikom so se kmalu polomila krila. Že na seji glavnega odbora je 28. februarja rečeno, da bo odšla v Beograd delegacija. ¹⁴⁵ Kako je ta opravila pri Pašiču, je razvidno iz Radikalovega članka 24. marca 1924, kjer je rečeno, da so se radikali razcepili samo zato, da bi se potem zopet združili, ko se bodo razčistili pojmi in razmere v stranki v Sloveniji. Tako je bil razdor poravnan in 21. maja Radikal zadnjič izide.

Priprave na februarske volitve 1925 pa slovensko NRS skoraj popolnoma uničijo. Če hočemo pravilno razumeti vso veliko zmedo, ki začne v stranki nastajati, moramo te priprave za volitve gledati ločeno po volilnih okrožjih. V Ljubljani postavi NRS najprej za kandidata predsednika bivše NNS. Toda 17. novembra 1924 sporoči vodstvo SDS ljubljanski NRS, da ji je na razpolago mesto kandidatovega namestnika, kar silno razžali ljubljanskega kandidata NRS. Kljub temu le pride do pogajanj med ljubljansko NRS in SDS, a ker se ne zedinijo, predloži NRS vso zadevo Pašiču. Toda med tem časom se ponudi ljubljanski NRS v koalicijo NSS in je zadovoljna celo z mestom kandidatovega namestnika. Nato pride iz Beograda odgovor, ki ljubljanski NRS svetuje volilno koalicijo s SDS, če pa ne bo prišlo do sporazuma, ima NRS svobodne roke. Ker je SDS med tem časom že postavila samostojno kandidaturo, gre ljubljanska NRS v koalicijo z NSS. Za kandidata postavi bivšega šefa NNS, za namestnika pa enega od prvakov NSS. ¹⁴⁶

A prav to je povzročilo v ljubljanski NRS velik razkol. Na strankinem zborovanju je bila 28. decembra 1924 sprejeta kandidatura šefa bivše NNS s 76:23 glasovi. Pride do ostre debate, ki se spremeni v splošen pretep in 23-članska opozicija še istega dne (!) postavi nov mestni odbor NRS in vseh 7 ljubljanskih pododborov. ¹⁴⁷

Tako nastaneta v Ljubljani naenkrat dva mestna odbora NRS. Enemu je na čelu bivši prvak NNS, ki se za volitve veže v Narodno zajednico, drugemu pa je na čelu eden od upornikov, ki se za volitve veže s SDS v Narodni blok. ¹⁴⁸

V ljubljanski oblasti se frakcija NRS na čelu z bivšim prvakom NNS veže za volitve z NSS in Davidovičevimi pristaši v blok Bratskega sporazuma, NRS pa, na čelu s Pašičevim eksponentom, z JDS v Narodni blok. Tudi v mariborski oblasti gre ena NRS na volitve z Bratskim sporazumom, druga pa postavi samostojno kandidaturo, ker se ji koalicija s SDS ni posrečila.

¹⁴³ Radikal 8. januarja 1924.

¹⁴⁴ Radikal 14. januarja in 25. februarja 1925.

¹⁴⁵ Radikal 3. marca 1924.

¹⁴⁶ Radikalni glasnik 3. januarja 1925.

¹⁴⁷ Radikalni glasnik 30. decembra 1924.

¹⁴⁸ Samouprava 1. januarja 1925.

Po volitvah NRS vedno bolj razpada. Za volitve septembra 1927 postavi NRS kandidaturu samo še v mariborski oblasti, čeprav je aprila 1926 likvidiran spor v ljubljanski organizaciji, ko prevzame vodstvo ponovno bivši prvak NNS.¹⁴⁹

c) **Avtonomisti in republikanci.** Sredi aprila 1921 začne Albin Prepeluh izdajati glasilo Avtonomist, ki bo »pobijal centralistična stremljenja, naj izhajajo ista od katerekoli stranke ali pa osebe«. Nekaj časa časopis simpatizira celo s SLS, o kateri pravi, da ima »vse pogoje, da more organizirati na kulturnem temelju krščanstva večino zapadnega dela naše države, priznavajoč in zahtevajoč lastno državnost, tudi za slovenstvo in hrvatstvo«.¹⁵⁰

Prve organizacijske oblike začne Prepeluhova akcija dobivati pozno jeseni 1922, ko se izoblikuje »Združenje avtonomistov«.¹⁵¹ Za marčne volitve 1923 svetuje Avtonomist volilcem, naj vprašajo vsakogar, kdor se poteguje za njihove glasove, tole: ali priznava, da smo Slovenci samostojen narod, in potrebo in opravičenost lastne državnosti in zvezne države, v kateri bi dosegli Slovenci svojo zakonodajno moč.¹⁵¹ V drugi obliki in že z republikanskim poudarkom servira isto misel Avtonomist 12. januarja 1924, ko trdi, da »širi med Slovenci zavest, da smo ... narod, ki ima vse tiste pravice do lastnega obstoja, kakor jih imajo drugi narodi. Te pravice pa se dajo uveljaviti v danih okoliščinah najbolj v federativno-republikansko urejeni državi«.

Tako zajadra dosedanje »Združenje slovenskih avtonomistov« v republikanske vode. Po deželi se začno snovati »krajevne organizacije slovenskih republikancev«.¹⁵² Gibanje je zelo močno tudi med kmeti in je »samoraslo in ... ima zlasti dva znaka: republikansko-samoupravni in socialni znak«.¹⁵³ V resnici je to gibanje »od spodaj navzgor« vdor Radičeve HRSS v Slovenijo in Radičev Slobodni dom 30. aprila 1924 poroča, da je bil Prepeluh na Dunaju, kjer se je sporazumel z Radičem »glede na bodoče parlamentarne volitve«.¹⁵⁴

12. in 19. oktobra 1924 je konferenca »republikanskih zaupnikov« v Ptuj in Ljubljani. Obe konferenci poudarjata, da je nastopil trenutek, ko morejo slovenski republikanci vsepovsod nastopiti kot politično organizirana celota slovenskega kmečkega in delavskega razreda. Ustanovi se Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, ki stopi v federacijo s HRSS.¹⁵⁵ Na seji glavnega odbora stranke je 30. novembra 1924 v Zidanem mostu sklenjeno, da nastopi stranka na februarških volitvah samostojno in odklonjena je ponujana koalicija z levičarskim DKRB.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Ljudska samouprava 10. aprila 1926, Samouprava 17. januarja 1927, Ljudska somouprava 25. avgusta 1927.

¹⁵⁰ Avtonomist 2. decembra 1922.

¹⁵¹ Avtonomist 10. februarja 1923.

^{151a} Avtonomist 10. februarja 1923.

¹⁵² Avtonomist 12. aprila 1924.

¹⁵³ Avtonomist 19. aprila 1924.

¹⁵⁴ Cit. Avtonomist 9. maja 1924.

¹⁵⁵ Avtonomist 24. oktobra 1924.

¹⁵⁶ Slovenski republikanec 12. decembra 1924.

131 Marca 1925 se temu »občečloveškemu socialnemu pokretu«¹⁵⁷ začne približevati Pucljeva SKS in prav kmalu je jasno, da bo prišlo do sodelovanja obeh strank.¹⁵⁸ Ko občni zbor SKS 8. maja 1925 soglašaja s sodelovanjem,¹⁵⁹ pride 20. junija do ustanovitve in do proglasa »Zveze slovenskega kmečkega ljudstva«,¹⁶⁰ ki na seji 19. julija v Zidanem mostu poudari, da je ta nova politična organizacija sestavljena iz dveh dosedanjih strank.¹⁶¹ Tako dobi Radić močno podružnico v Sloveniji, ki se 2. maja 1926 v Celju preimenuje v Slovensko kmetisko stranko.¹⁶²

Tako je ta začetni avtonomistični pokret naredil dosti čudno pot, se povezal z bivšo SKS, ki je kot vse slovenske buržoazne stranke dokaj neskrupulozno poskušala vse, da bi prišla in čim dalj ostala v vladi. Če se je SKS pomnožila z avtonomisti, med katerimi je bilo poleg Prepeluha še dosti uglednih in tudi pametnih ljudi (n. pr. dr. Lončar), pa je na drugi strani izgubila dve frakciji, ki sta se sčasoma izoblikovali v njej, in to v nemajhni meri zaradi Pucljeve oportunistične politike, če se stremljenju priti v vlado na vsak način sploh še more dati ime politika. Prva frakcija se izoblikuje na Dolenjskem in se januarja 1925 (za februarske volitve) preimenuje v Kmečko republikansko stranko. Stranka naj bi bila »v rokah kmetov, ki bo pod vodstvom preizkušenega voditelja Stjepana Radića znala braniti interese kmečkega ljudstva«.¹⁶³ Po volitvah stranka razpade. Kasneje, za jesenske volitve 1927 nastane še druga frakcija, ki se upre pod vplivom SDS Radićevemu diktatu v stranki in se za volitve poveže s SDS v »Združeno slovensko gospodarsko listo«.¹⁶⁴

Nov. kmetiska stranka
 jan 1925 junij 1927
Kmečka rep. stranka *Id. in me slo. gosp. lista*

Oglejmo si posebej še eno frakcijo, ki se je razvila zaradi trenutne centralistične politike SKS (glasovanje za vidovdansko ustavo) na Štajerskem in se odcepila od SKS, je pa kasneje doživela zelo zanimiv razvoj. Gre za prvotno »Zemljoradniško stranko« v Sloveniji, ki 28. decembra 1921 razbije v Celju shod SKS in se potem v drugi gostilni organizira v »Zvezo zemljoradnikov«.¹⁶⁵ Ta si marca 1922 izoblikuje program, v katerem je rečeno, da je Zveza stanovsko gibanje kmetov in delavcev, ki stremi po zadržni državi.¹⁶⁶ Kmalu za tem se Zveza na svojem ustanovnem kongresu v Celju preimenuje v Slovensko zemljoradniško stranko, ki stopi v tesno zvezo s HRSS.¹⁶⁷ Mesec dni za tem se stranka spremeni v Slovensko republikansko stranko, ki se bo borila z vsemi sredstvi za »republikansko vladavino naše države, v kateri naj ima vsak izmed treh narodov... svojo posebno državnost (konfederacijo)«. Večkrat izjavlja stranka, da ostaja v tesni zvezi s HRSS.¹⁶⁸

Pri postavljanju kandidatur za marčne volitve 1923 pa se stranka spre

¹⁵⁷ Slovenski republikanec 20. marca 1925.

¹⁵⁸ Slovenski republikanec 1. maja 1925.

¹⁵⁹ Slovenski republikanec 8. maja 1925.

¹⁶⁰ Kmetijski list 24. junija 1925.

¹⁶¹ Kmečki list 22. julija 1925.

¹⁶² Kmečki list 5. maja 1926.

¹⁶³ Republikanske novice, dve številki januarja 1925.

¹⁶⁴ Kmetijski glasnik 14. avgusta 1927.

¹⁶⁵ Naša vas 1. januarja 1922.

¹⁶⁶ Naša vas 16. marca 1922.

¹⁶⁷ Naša vas 19. marca 1922.

¹⁶⁸ Naša vas 23. aprila 1922.

s HRSS. Na »republikanskem dnevu« se 7. januarja 1923 ne morejo zediniti, kdo naj bi bil nosilec strankine liste na Štajerskem, Radič ali Novačan. Hrvatska delegacija zahteva Radiča, Novačan pa sebe s pripombo: »Verujemo Radiču in smo z vso dušo za njegovo idejo, toda politika je politika«. ¹⁶⁹ Po volitvah ta zanimiva stranka, ki se le upa upreti Radiču, razpade.

Nova pravda č) Nacionalni socialisti (NSS). NSS zahteva revizijo ustave, ¹⁷⁰ za ljubljanske občinske volitve pa gre, kot že vemo, v koalicijo z NNS. Poznano je tudi, da ne pristane za marčne volitve 1923 na enotno fronto delovnega ljudstva; ¹⁷¹ zato gre na volitve samostojno. Temeljit poraz jo izuči in zato začne za februarke volitve 1925 snovati »enotno fronto proletariata«. Vršni se več sej, a vse brez uspeha. ¹⁷² Zato se zbor zaupnikov 14. decembra odloči stopiti v stik s SKS, a tudi to se ne posreči. ¹⁷³ Končno gre v koalicijo z Davidovičevimi demokrati (Bratski sporazum) v Ljubljani pa z NNS v Narodno zajednico. ¹⁷⁴ Po volilnem neuspehu je NSS pripravljena sodelovati z vsako politično stranko, ki bi bila za resnični sporazum in konsolidacijo države, ¹⁷⁵ a te na Slovenskem ni. Zato se vrže na delo za združitev delavskih sindikalnih organizacij, a brez uspeha. NSS vedno bolj razpada in postaja vedno bolj privesek SDS, delno pa tudi SKS.

3. VOLITVE 18. MARCA 1923 IN 8. FEBRUARJA 1925

Za marčne volitve so bile potrjene naslednje kandidature: 1. za volilno okrožje Maribor - Celje: JDS, SLS, Slovenska republikanska stranka, SKS, SSDL, nemška stranka, HRSS, SSJ, NSS, NRS. 2. Za volilno okrožje Ljubljana - Novo mesto: SLS, SKS, Šušteršičeva stranka, NSS, JDS, SSDL, NRS, SSJ. 3. za mesto Ljubljana: SLS, NSS, SSDS. JDS (napredni blok), Šušteršič. ¹⁷⁶

Od 250.127 vpisanih volivcev jih je volilo 178.598, torej nekaj nad 71%. **Od 26 poslancev dobi SLS 21 poslancev** (107.976 glasov — 60,5%), JDS 1 poslanca (14.664 glasov — 8,2%), Slovenska republikanska stranka nobenega poslanca (1461 glasov — 0,8%), SKS 1 poslanca (11.023 glasov — 6,16%), HRSS 2 poslance (10.186 glasov — 5,76%), Nemci 1 poslanca (5981 glasov — 3,3%), NSS nobenega poslanca (3901 glas — 2,1%) in Šušteršičeva stranka nobenega poslanca (875 glasov — 0,40%). Tudi SSDL ne dobi poslanca, čeprav dobi v Sloveniji 11.442 glasov — 6%, in prav tako ne dobi poslanca tudi SSJ, ki dobi 5723 glasov ali nekaj nad 3%. Očitna je torej absolutna zmaga SLS in absoluten poraz obeh delavskih strank. ¹⁷⁷

Za volitve 8. februarja 1925 je bilo na Štajerskem vloženi kar 14 list, na Kranjskem 9 in v Ljubljani 5. Na Štajerskem so bile vložene naslednje liste: SLS, HRSS, lista prekmurskih malih poljedelcev (Hartner), Narodni

¹⁶⁹ Republikanec 7. januarja 1923.

¹⁷⁰ Nova pravda 20. avgusta 1922.

¹⁷¹ Nova pravda 3. februarja 1923.

¹⁷² Nova pravda 13. decembra 1924.

¹⁷³ Nova pravda 20. in 24. decembra 1924.

¹⁷⁴ Nova pravda 10. januarja 1925.

¹⁷⁵ Nova pravda 6. maja 1925.

¹⁷⁶ Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo V, 23 od 7. marca 1923.

¹⁷⁷ Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo V, 29 od 27. marca 1923.

blok (SDS), lista Zagorski, SKS, DKRB, nemška lista, NRS, SSJ (Mariborčani), Seljačka agrarna zveza, SSJ (Bernot), Hrvaška stranka, Bratski sporazum. Na Kranjskem so bile vložene naslednje liste: SLS, Narodni blok, SKS, Slovenska republikanska stranka (Prepeluh), DKRB, Kmečka republikanska stranka, Bratski sporazum, SSJ (Mariborčani), SSJ (Bernot). V Ljubljani: Narodni blok, DKRB, SSJ (Mariborčani), SLS, Narodna zalednica.¹⁷⁸

Od 262.405 vpisanih volivcev jih je volilo 186.981 (71,2%). Glavne stranke so dobile od 26 poslancev naslednje število: SLS 20 poslancev (105.303 glasove — 56,8%), Narodni blok 2 poslanca (23.689 glasov — 12,6%), HRSS 3 poslance (16.404 glasove — 10%), SKS 1 poslanca (12.322 glasov — 6,6%). Vse ostale buržoazne stranke dobe nekaj čez 17.000 glasov in nobenega poslanca. SLS je torej nekoliko nazadovala, porastla pa je SDS in HRSS. Tudi delavske stranke ne dobe poslanca. DKRB dobi 5368 glasov (2,8%), obe SSJ pa okrog 7000 glasov.¹⁷⁹

III. RAZDOBJE OD 1927 DO 1929

1. DELAVSKE STRANKE

Rekli smo, da je bila za oblastne volitve januarja 1927 dosežena volilna koalicija vseh delavskih strank, izvemši Bernotove. Dekalisti pozivajo SSJ in JSDS na skupno praznovanje 1. maja 1927, kar pa SSJ odkloni.¹⁸⁰ JSDS ima 5. in 6. junija 1927 v Ljubljani XVIII. kongres, ki poudarja napredek demokracije v stranki in razmišlja o skupnem nastopu vseh delavskih strank.¹⁸¹

To zadnje je bilo res potrebno zaradi bližajočih se jesenskih volitev. Začenjajo se zelo zanimivi zedinjevalni poskusi. Najprej začno z zedinjevalnimi poskusi socialisti. Delavska politika pravi 18. junija 1927, da si mora delavski razred izbojevati svobodo, za to pa je potrebna »enotna proletarska fronta«. Konec junija sestavijo socialisti in zedinjaši »združeni volilni odbor«, ki povabi na skupni nastop dekaliste in bernotovce s pripombo, da je verjetno bernotovsko vodstvo uvidelo, da je napačno ravnalo pri zadnjih volitvah v oblastno skupščino.¹⁸²

Poglejmo, kako so tekla pogajanja, za katera so dali iniciativo socialisti.

Razgovori socialistov z JSDS. Bernotovci razpravljajo o volitvah na sestanku 3. julija 1927 v Celju, s katerega pišejo socialistom, da so za skupen nastop vseh delavskih strank in naj se zato skliče skupna konferenca, na kateri se bo postavila kandidatna lista. Zato socialisti določijo datum konference za 9. julija 1927 v Mariboru, na katero pa bernotovci

¹⁷⁸ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti VII, 6 od 22. januarja 1925.

¹⁷⁹ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti VII, 17 od 19. februarja 1925.

¹⁸⁰ Enotnost 17. marca, 4. in 8. aprila 1927.

¹⁸¹ Naprej 11. junija 1927.

¹⁸² Delavska politika 29. junija 1927.

nočejo priti. Izgovarjajo se, da so dobili pismo prepozno, da pa so tudi zvedeli od strani, da to ni bila nobena konferenca, temveč samo nekakšen volilni pogovor. Poleg tega tudi vedo, da vlada pri nekaterih socialističnih voditeljih precejšnja samovolja, ki skuša onemogočiti skupni nastop. So pa pripravljeni priti 17. julija v Celje in se tam pogovoriti. Na to pismo socialisti ne odgovorijo, pošljejo pa JSDS sklepe s konference od 9. julija, iz katerih je razvidno, da je prišlo ta dan do razgovorov med socialisti in ~~na~~ neko novo nastalo frakcijo v JSDS ter da bo naslednji sestanek 14. julija v Mariboru, kamor je objavljena celotna JSDS.¹⁸³

Toda centralno tajništvo JSDS se v tem času pogaja tudi z dekalisti, ki so za septembrske volitve vnovič poživili DKRB, postavili platformo za skupni nastop delavskih strank in povabili v koalicijo vse delavske stranke.¹⁸⁴ Tem odgovarja Bernot 13. julija in pravi, da je njihova platforma zelo simpatična in da bi bilo mogoče doseči z malenkostnimi popravki popolno soglasje.¹⁸⁵

Razgovori socialistov z dekalisti. Na pismo socialistov odgovarjajo dekalisti, da so pripravljeni na pogajanja, toda le s pooblaščenici stranke, ne pa z nekim nepoznanim združenim volilnim odborom. Dekalisti poudarjajo v imenu DKRB njegovo platformo za koalicijo,¹⁸⁶ dodajajo pa še »specifično slovensko platformo«, na kateri obe morajo pristati vse delavske stranke v Sloveniji, sicer ne bo prišlo do enotne razredne fronte. Te slovenske specifičnosti so: 1. borba proti monarhizmu in za republiko, ker je v delovanju nekaterih članov iz vodstva SSJ »mnogo primerov očitnega nastopa za monarhizem« (eden je član častnega predsedstva za postavitev spomenika kralja Petra, drugi je v ljubljanski oblastni skupščini glasoval za vdanostno brzojavko kralju); 2. SSJ se mora izreči proti centralizmu in za samoodločbo jugoslovanskih narodov ter ustaviti v Delavski politiki napade na Sovjetsko zvezo; 3. SSJ se mora izreči za blok delavcev in kmetov, podpirati enotno strokovno gibanje in »pristati na skupne akcije vsega delavstva, ne samo pri volitvah, temveč v vsakodnevnih borbah«. Če socialisti sprejmejo te zahteve, naj odgovorijo do 9. julija.¹⁸⁷

Socialisti odgovorijo 8. julija, da se pokrajinsko načelstvo SSJ o platformi DKRB ne more spuščati v nobena razpravljanja, ker pri morebitnem skupnem nastopu »ne misli niti najmanj spreminjati svojega programa«, česar seveda ne zahteva tudi od drugih. SSJ ne misli nastopiti pri volitvah z meščanskimi strankami, kakor to misli DKRB. Po mnenju socialistov je za volitve mogoča samo koalicija delavskih strank. V kolikor pa pismo vsebuje žaljivke, socialisti na to ne odgovarjajo.¹⁸⁸ Očitno je torej, da je vodstvo SSJ v Sloveniji odklonilo nastop z dekalisti. Vendar so se ti kljub temu obrnili še na oba oblastna odbora SSJ in jih pozivajo na skupen nastop.¹⁸⁹

¹⁸³ Delavska politika 20. julija 1927.

¹⁸⁴ Enotnost 8. julija 1927.

¹⁸⁵ Naprej 16. julija 1927.

¹⁸⁶ Enotnost 8. julija 1927.

¹⁸⁷ Delavska politika 20. julija 1927.

¹⁸⁸ Delavska politika 20. julija 1927, Enotnost 15. julija 1927.

¹⁸⁹ Enotnost 15. julija 1927.

Kljub vsem tem predhodnim pogajanjem pride 17. julija 1927 do konference v Celju, katere se udeležijo zastopniki vseh treh slovenskih delavskih strank. Najprej zborujejo socialisti sami, dekalisti in bernotovci pa skupaj. Na skupni popoldanski konferenci se izkaže, da so bernotovci sprejeli platformo DKRB, in to menda zato, ker so »socialisti pokazali neverjetno rovtarstvo, psovke in laži«. ¹⁹⁰

Uspeh celjske konference je torej ta, da gredo na volitve skupaj bernotovci in dekalisti, socialisti pa sami zase. Omeniti je treba še mari-borško konferenco 24. julija 1927. Je to konferenca socialistov, na katero pa pridejo nepovabljeni tudi dekalisti in na kateri dobi besedo eden od vodilnih dekalistov. Ta najprej poudari, zakaj ni prišlo v Celju do sporazuma s socialisti, in zahteva, naj se SSJ izjavi: 1. če je pripravljena pogajati se za volilni sporazum za vso Slovenijo; 2. če sprejme platformo DKRB, ki so jo sprejeli že bernotovci, in če sprejme tudi platformo o slovenskih specifičnostih. Na te zahteve je zelo zanimivo odgovoril eden vodilnih socialistov: »Grehov, ki nam jih očitate, stranka ne prizna, ker če bi napake stranka priznala, bi si dala sama klofuto v javnosti in potrdila, da je res, kar nam vsiljujete... Smo za samoodločbo narodov, pa kaj ima delavstvo od tega, če se prekljamo, ali smo narod ali pleme.« ¹⁹¹

Enotnost torej ni dosežena. Socialisti gredo na volitve sami, bernotovci in dekalisti pa skupaj. Oglejmo si na kratko le še eno od »bistvenih« razlik, ki je ločila socialiste od dekalistov. Eden od voditeljev dekalistov pravi 7. avgusta 1927 na konferenci v Tržiču, da zagovarjajo dekalisti tezo, da se kapitalizem ne bo nikdar več postavil tako trdno na noge, kot se je pred prvo svetovno vojno. Postavil se je sicer že res, a je v stanju razpadanja in bo toliko časa razpadal, dokler mu ne bodo delavci in kmetje odbili zadnje ure. Socialisti pa trdijo, da se kapitalizem hitro popravlja in da je v nekaterih državah že zavzel vse prejšnje pozicije ter se dvignil na predvojno trdnost. To je dvojje popolnoma nasprotnih si stališč — vzklika govornik —, iz katerih izhajata tudi dve različni politiki. Dekalistična: če kapitalizem razpada, ga ne bom podpiral, mu ne bom pomagal na noge, temveč se bom odločno boril proti njemu. Socialistična: če se je kapitalizem zopet konsolidiral, potem bom zlezal pod klop in bom skušal sodelovati s kapitalistično buržoazijo in si izprositi od nje kakšne drobtinice. ¹⁹²

Po volitvah, na katerih dobe socialisti poslanca (edini poslanec SSJ v Jugoslaviji), nadaljuje SSJ z delom za združitev razrednih delavskih strokovnih organizacij in se pri tem včasih zelo ostro spopada z dekalisti. ¹⁹³ Na kongresu 6. januarja 1928 v Trbovljah napoveduje SSJ najostrejšo borbo proti vladajočemu režimu, ¹⁹⁴ na državnem kongresu od 14. do 16. aprila v Beogradu pa je postavljena zahteva: Balkan balkanskim narodom. ¹⁹⁵ Ostro nastopi proti vojni in šovinizmu (demonstracije ob Netunskih konvencijah) in poudarja, da se bo italijansko in jugoslovansko delavstvo kmalu sporazumelo, toda poprej se mora zlomiti reakcija v obeh

¹⁹⁰ Enotnost 22. julija 1927.

¹⁹¹ Naprej 30. julija 1927, Delavska politika 27. julija 1927.

¹⁹² Enotnost 12. avgusta 1927.

¹⁹³ Delavska politika 4. januarja 1928.

¹⁹⁴ Delavska politika 11. januarja 1928.

¹⁹⁵ Delavska politika 21. aprila 1928.

državah.¹⁹⁶ Ob umorih v skupščini junija 1928 sklene pokrajinsko načelstvo, da njegov poslanec ne sme v skupščino tako dolgo, dokler ne odstopi vlada,¹⁹⁷ zahteva nove volitve in spremembo ustave v decentralističnem smislu,¹⁹⁸ odločno pa je proti kakršni koli pomoči opozicionalni Kmetско-demokratski koaliciji (KDK).

Že beograjski kongres je pokazal, da nastaja v vodstvu SSJ neka nova frakcija, ki oktobra 1928 odkrito nastopi proti vodstvu SSJ, ker se to noče vezati s KDK. Opozicija se začne vezati s Pribičevićem, 30. septembra 1928 pa skliče sestanek v Zemunu, kjer se ustanovi »socialno-demokratski akcijski odbor«, ki sklene povezavo s KDK in pozove socialiste, naj prekinajo zvezo z dosedanjim vodstvom SSJ.¹⁹⁹

Tako zaloti začetek odkrite diktature velikosrbske buržoazije SSJ razcepljeno v vrhu, ni pa tega razcepa čutiti v Sloveniji. Ko je SSJ razpuščena, zapiše Delavska politika 30. januarja 1929, da »zaradi tega socializem še ne bo prenehal živeti«.

Bernotovci imajo svoj zadnji kongres (XIX.) 27. in 28. maja 1928 v Ljubljani. Naprej preneha izhajati 2. junija 1928, že 11. februarja 1928 pa začne izhajati novo socialdemokratsko glasilo, Socialdemokrat, ki se zelo ostro spopada z dekalisti in Antonom Kristanom.

Dekalisti po septembrskih volitvah 1927 obdržijo DKRB in se na vse načine trudijo obdržati v njem JSDS, ki pa se tej zvezi na svojem zadnjem kongresu odreče. Za časa demonstracij proti ratifikaciji Nettunskih konvencij zavzamejo dekalisti isto stališče kot SSJ,²⁰⁰ po umoru v skupščini pa poudarjajo, da naj proletariat podpre zahteve KDK po reviziji ustave in avtonomije.²⁰¹ Proti »fašistično-militaristični diktaturi, ki se bliža«, hite dekalisti s predlogom, naj se ustanovi bojvena zveza delavcev in kmetov, in svetujejo, naj se povsod ustanovljajo odbori kmečke obrambe po vaseh in delavske obrambe po mestih.²⁰² Vidnih uspehov tega pa ni, in po nastopu diktature Enotnost preneha izhajati že 8. marca 1929.

2. BURŽOAZNE STRANKE

V SLS pride v tem razdobju do zelo važne spremembe, odreče se namreč svojemu dosedanjemu avtonomističnemu programu. Opozicionalni bloki, v katerih je bila do sedaj, so razpadali eden za drugim. Zato SLS zapusti svoj avtonomistični program in se 10. julija 1927 z blejskim paktom zveže z radikalno frakcijo Vukičevića,²⁰³ ki je bil »osebni prijatelj kralja«,²⁰⁴ s čimer je tudi povedano, zakaj se SLS veže s to frakcijo in zakaj je SLS tej frakciji potrebna.

¹⁹⁶ Delavska politika 2. junija 1928.

¹⁹⁷ Delavska politika 27. junija 1928.

¹⁹⁸ Delavska politika 29. septembra 1928.

¹⁹⁹ Delavska politika 27. oktobra 1928.

²⁰⁰ Enotnost 22. junija 1928.

²⁰¹ Enotnost 6. julija 1928.

²⁰² Enotnost 31. avgusta 1928.

²⁰³ Slovenec 12. julija 1927.

²⁰⁴ Domoljub 21. aprila 1927.

Na septembrskih volitvah dobi SLS še vedno absolutno večino glasov, po umoru v skupščini pa je prav SLS tista, ki na videz in s kraljevo vednostjo »rešuje demokracijo« in je zato tudi ob diktaturi nagrajena. Čeprav je na začetku diktature razpuščena tudi SLS, Korošec še vedno ostane v Živkovičevi vladi.

Tudi o liberalni SDS in Pucljevi SKS ni dosti povedati, razen to, da začne snovati Pucelj maja 1927 neko napredno fronto za bližajoče se volitve iz vseh neklerikalnih strank.²⁰⁵ Na seji načelstva SKS 20. maja 1927, na kateri je navzoč tudi Radič, je ugotovljeno, da vlada popolna soglasnost med SKS in HSS in Radič je ponovno potrjen kot idejni voditelj stranke.²⁰⁶

Na Pucljevo vabilo k volilni koaliciji se oglasi edina SDS in začno se razgovori. Glede »načelnih zahtev« ni bilo težav, pač pa nastanejo težave, kako naj bi se delili mandati, in zato do sporazuma ne pride.²⁰⁷ Po septembrskih volitvah je že 10. novembra 1927 osnovana KDK, h kateri v Sloveniji naravno da pristopita tudi SDS in SKS. Proti radikalno-klerikalnemu bloku se tako ustvari močna opozicionalna koalicija, s katero pa velikosrbska buržoazija postopoma obračuna. Radiča da ubiti, ostanke pa razžene ali pozapre. Za časa diktature slovenski del KDK več ali manj v strahu čaka na boljše čase.

3. VOLITVE 11. SEPTEMBRA 1927

Za mandate se to pot potegujejo naslednje stranke in skupine: Na Štajerskem: SLS, HSS, SDS, Nemci, NRS, SSJ, DKRB in Zagorski. Na Kranjskem: SKS, SLS, SDS, SSJ in DKRB. V Ljubljani: SLS, SDS, SSJ in DKRB.²⁰⁸

Rezultati: Od 270.464 vpisanih volivcev jih je volilo 177.256 (65,5%). Od 26 poslancev dobi SLS 20 poslancev (106.247 glasov — 59,9%), Radič nobenega poslanca (4576 glasov — 2,5%), SDS 4 poslance (47.460 glasov — 15,5%), SKS 1 poslanca (9900 glasov — 6%), SSJ 1 poslanca (8386 glasov — 5%), DKRB brez poslanca (9102 glasova — 5,2%). Vsi ostali ne dobe nobenega mandata (11.084 glasov — 6,5%).²⁰⁹

²⁰⁵ Kmečki list 18. maja 1927.

²⁰⁶ Kmečki list 25. maja 1927.

²⁰⁷ Kmečki list 6. julija 1927.

²⁰⁸ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti IX, 88 od 22. avgusta 1927.

²⁰⁹ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti IX, 98 od 22. septembra 1927.

DEVELOPMENT OF SLOVENE POLITICAL PARTIES IN FORMER YUGOSLAVIA

Summary

The author gives an outline of the development of Slovene political parties in former Yugoslavia for the period 1918—1929, therefore from the origin of former Yugoslavia (the kingdom of Serbs, Croats and Slovenes) to the declared dictatorship of the Great Serbian bourgeoisie conducted by king Alexandre from the Karageorgevitch dynasty. The treatise is divided into three chapters, i. e. period of the first after-war years (1918—1920), period of renting and fractionizing in the labour and bourgeoisie parties (1920—1927) and the period before the dictatorship (1927—1929). The author makes evident the external power and powerlessness by results of the polls for the Constituent Assembly of 1920 and the polls for the National Assembly in Belgrade (1923, 1925 and 1927).

It is significant of the first period (1918—1920) and of the development of the Slovene political parties and the traditional Slovene political grouping (working class-marxists, clericals and liberals) that all three political parties (Yugoslav Social-Democratic party — JSDS, clerical Slovene popular party — SLS and liberal Yugoslav democratic party — JDS) concordantly support earliest consolidation and formation of the Yugoslave state, because all are in great anxiety about revolutionary movement of the crowds at home and abroad. Owing to this cooperation with the bourgeoisie parties and under the pressure from below the Yugoslav Social-Democratic party is rent, its left wing falls off and joins the new founded Yugoslav Communist party, while the right wing for some time still keeps faith with ideas of the former Austrian Social-Democratic party.

In this period, both bourgeois parties are in mutual agreement, however, it is to be noted that SLS, already in 1917, changed the old leaders (starini) with young ones (mladini).

In the second period (1920—1927) renting of Slovene political parties is brought to the climax. On account of the State security-law (at the beginning of August 1921) the Communist party is outlawed. In the party begins a period of keen fractionizing struggles which are re-echoed in Slovenia, too, between the left wing, the Socialist party of working people, founded in 1923, near the organ *Delavske Novice* (Worker's News), and right wing group, Independent worker's party, near the organ *»Glas svobode«* (Voice of liberty), respectively. The Socialist party of working people soon goes asunder, in June 1924 the Independent worker's party is dissolved by authority, but the party takes up its activity as the left wing group near the *»Delavsko kmetški list«* (Worker's and peasant's Journal) until 1925 when the right wing fraction *»Zedinjenje«* (Unification) falls off. When in the middle of 1926 the Worker's and peasant's Journal is stopped by authority, this group begins publishing of a new organ *»Enotnost«* (Unity). The old JSDS, too, suffers from sharp fractionizing struggles in this period; in consequence follow a whole series of socialist fractions which, it is true, are willing to reunite but it does not come to that.

As to the traditional bourgeois parties but one of them remains in partnership. Besides, it is characteristic of this period that a whole series of new bourgeois parties are being formed, mainly by dissidents from clerical harmony, SLS, whilst in the JDS party the young and the old ones dissolve or liberal parties.

The third period (1927—1929) is the period of interesting attempts to unite worker's parties and fractions respectively, i. e. in the socialist group and between the socialist group and the left wing group near the organ *Enotnost* (Unity). In fact, in the socialist group the interesting but not complete union is brought about for parliamentary election in 1927 and the socialists get a

deputy (and only one in the kingdom SHS), but attempts of the Enotnost fraction to form one proletarian front fail.

In the policy of bourgeois parties, too, want of forming a united Slovene front is to be noticed, as counterweight against the strong pressure of the Great Serbian bourgeoisie. The unity is not brought about, because SLS makes arrangements with the Serbian bourgeoisie driving in such a way its old adversary, the liberal party, into keener opposition.

The open dicatorship at the beginning of January 1929 puts an end to the more or less restless life of Yugoslav and Slovene political parties. The author emphasizes, in the preface already, that he did not go in search for deeper social and economic causes and conditions of the life, development, splitting and fractionizing of Slovene political parties, and that because, for such a treatise, the records and documents are still not set right and still not suitable for real scientific treating.